

НАША КУЛЬТУРА

НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК
присвячений вивченню української культури

Головний редактор і видавець проф. д-р Іван Огієнко.

Адреса Редакції: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 т. 10, тел. 10-24-05. Монто-
чкове ПНО ч. 5880. Рукописи для друку мають бути написані на машині (або
найвиразніше рукою). Зміна адреси 30 гр. — Передплата вираю: на рік 12 зл.
(можна ратами), на півроку 6.50 зл., на четверть року 3.50 зл. За границею в Європі
15 зл., поза Європою 3 долари річно. Ціна примірника 1.25 зл., за границею 1.50 зл.

Рік III.

ЛІВІВ, ЛІСТОПАД 1937 Р.

Книжка 11 (31)

ПОВІСТЬ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ.

IV.

Із настанням після-ї, коли прийшла глибша застосова над дальні-
шою розбудовою комунізму, пробують і українські повістярі скон-
кретизувати в своїх творах той перелім у суспільності, передусім
у конфлікті між старим і новим поколінням та в окремих суспільних
верствах. Загалом приходить поважніша застосова над важ-
ними суспільними завданнями. На таких проблемах ви-
ростає оригінальна свою тематикою повість Леоніда Первома-
йського: „Земля обітovanа“ (1927) про те, як юдівське гетто
з своїми старовітськими звичаями переходить до більшовиків серед
глибоких душевних потрясень (пор. повість Володимира Гжицького:
„Муз“ 1928, про патріархального жида й його революційного сина).
Загалом на суспільні теми маємо кілька дуже замітних повістей із
гадками, кинеми деколи справді сміливі. Ось Івана Микитенка
кіндує у своїй голосній і поза межами України повісті „Вуркагані“
(1928) яскраві й різкі сцени з життя безиритуальної одеської дітвори
(„вуркаганів“) та показує творчі сили серед тієї безадміні й позбав-
леної елементарних моральних почуттів маси, що їх можна викори-
стati для добра суспільності. Але аж у пізньому романі „Ранок“
(1935) бачимо цілу історію тих „вуркаганів“ від їх матеріальної
й моральної безодні по одеських базарах аж до мозільного переро-
дження у корисних громадян, як черговий доказ справдішнього колек-
тивного змислу комуністичної партії. Подібну тему опрацювус-
ь Олесь Донченко в „Батьківщині“. Інший визначний пись-
менник, Гео Шкурупій, обговорює важну проблему праці, що
єдина може заповнити людське життя, на кані супільного інте-
ресу: революціонер — дочка куркуля („Двері в дінь“ 1929), а Гри-
горій Епік показує нову совітську бюрократію, що зловживан-
нями пінить несвідомих людей („Без ґрунту“ 1928). І далі маємо
такі романи, як Євгенія Плужника „Недуга“ (1928), де показано, як то комуністові перешкоджують в праці любов до „буржуїків“;
як Якова Качури „Чад“ (1928) з історією еволюції від україн-
ського націоналізму до комунізму (подібно Й Гордії Коцюба
в „Змові масок“ 1929) та ін. Найліпшим твором, що змальовує ті
нові суспільні проблеми, є без сумніву Валеріяна Підмогиль-

и о г о „Місто“ (1928) — оцей модерний роман про сучасний Київ, де великоміська стихія тягне у свою пропасть здібного сільського юнака так, що він ледве видобувається до творчої праці. Психологічний характер має також повість Віктора Домонтова „Дівчина з ведмедиком“ (1929) — з акцією переважно теж у Києві.

Однаке нові більшовицькі порядки викликали повний переворот і в приватному житті людини. Вони зруйнували сім'ю. Загрижені розбиттям тієї основи всякої суспільної організації, українські повістярі присвячують багато місяця питанню про розбиття сім'ї. Різні причини того зла виводять вони в сильних образах. Захитаця семінарська організація вже й без більшовицьких виливів, наслідком мозаичного бажання жити своїм чином, руйнує „Тиху пристань“ малого урядовця в повісті Семена Склеренка (1929); обмане жіноче бажання жити т. зв. „новим життям“ доводить до прикрої родинної трагедії в романі Гордія Брасюка „Донна Анна“ (1929); легкий розвід за більшовицьких часів і потоптання семінарських обов'язків не дають справжнього визволення ані мужчині, ані жінці в романі О.Л. Копиленка „Визволення“; виховані без родинного тепла в дитячому притулку жінка, пориває, щоправда, із своїм чоловіком, але теж щастя не знаходить (Євген Кротович: „Визволення жінки“ 1930). В один голос підкреслюють українські повістярі, що брак родинної опіки відбивається дуже некорисно на дитині. Без родинного дому пропадають не тільки такі „вуркагани“, але й діти, виховані по притулках, або тратять склонність до впорядкованого життя (Кротович), або стають жертвами примхуватої долі (Н. Яловеська: „Дарка Безфамільна“ 1931). Самовільне розбиття сім'ї з боку батька, чи матері спикає дитину на дно деморалізації (Брасюк), або спричинює важкі душевні переживання (Копиленко). Навіть там, де жінка за Громадянською працею занедбує дитину, платить за те деколи дитина власною смертю (Наталя Забіла: „Тракторбуд“ 1931). Дуже часто різниці в політичних поглядах убивають семейні почуття, доводячи не тільки до лагідного розриву між батьком і сином (В. Вражливий: „Батько“ 1929), але й до страшної касиної різni в тій самій сім'ї (Яловеський). Не вважаючи на деяке іронічне трактування проблеми: батьки — діти (напр. Іван Кирilenko: „Авантости“ 1933) питання про семінну справу розвинене в українській радянській повісті дуже поважно.

Вже в згаданих романах виступає в першорядній ролі жінка, та стоять у всю ширину питання про право на її самостійне життя, як це її забезпечує більшовицьке законодавство. Та на тому не обмежуються українські повістярі — жіноче питання виявляє у них ще інші сторінки. І так дуже скоро виступає жінка в геройчній збройній боротьбі. Один із перших вивів таку жінку Володимир Кузьмич у повісті „Італійка з Майданечто“ (1927): енергійна італійка викликує більшовицький бунт в інтервенційному кораблі на Чорному морі. Інша боєвичка в романі Гео Шкрупія „Жанна Батальєнка“ (1930): випущена великоміська паніонка сповняє фронтову службу за часів Керенського й бере участь у жорстокому приступі на багнети. Роль жіноцтва у боєвих та революційних рухах поставлена в соціальній літературі в такому широкому плані, що вона викликує

глибоку засташову. От хоч би болюча сусільна проблема: повороту жінки, що скотилася на саме дно деморалізації, на становище корисної громадянки. Щоправда, вулична дівчина в повісті А р к а д і я Л ю б - ч е н к а „Образа“ (1929) хоче зразу жити як інтелігентна людина, але під впливом першої образи повертається назад на вулицю — отже спроба кінчиться невдалино; однаке вже поважніше виглядає, коли більшовицький діяч одружується з сільською дівчиною, хоч знає, що вона, завдаючися з протибільшовицькими офіцерами, мусіла лікуватися з важкою хороби („Юхим Кудря“ та в інших романах); або коли міські вуличні дівчата перероджуються під впливом революції в діяльний жіночий актив („Жанна Батальйонерка“, „Тракторобуд“ та інші).

Як бачимо, один із найважніших і добре випробуваних у все-світній літературі романістичних мотивів — кохання відступає у більшовицькій повісті в сутілок. Чи з користю для повісті? Українська радянська повість показує, що вона на тому багато втратила, бо місце все цікавого кохання займають надто часто такі мотиви й сюжети, що вже самі собою почилюють мистецький рівень творів (нпр. тенденційно-панегірична агітка). Залюбдений, розмріяний герой належить до винятків у совітській повісті. В Україні стрічаемо його властиво тільки в одній повісті Е. Ілужника „Недуга“ та й тут автор називає це почування недугою. Бо совітська дійсність хоче подавити всікі індивідуальні почування й навіть признає їх каригідними супроти колективу. Отже, такі почування, як прив'язання до своєї власності, любов до власного народу, родинна піжність, любов батьків до дитини, особисте кохання й под. проголошуються за некультурні, тваринні, протисоціалістичні, протикомууністичні, буржуазні й протидержавні. Але, що кохання годі знищити, навіть перемінюючи його в чисто матеріалістично-фізіологічні відносини, то це кохання виступає в інших, обмежених більшовизмом формах. Розрив кохання від політичних розходжень — мотив аж до переситу буденний, хоч часто кохання з протибільшовицькою стороною ламає більшовицьку твердість („Недуга“); навпаки, спільна партійна праця лучить закоханих (нпр. у комсомольських повістях); вже згадано про те, що більшовицький діяч часто рятує свою мулу з морального упадку, втягаючи її в більшовицьку роботу й под. Але зачасто виступає кохання тільки хильово, недовго й герой, чи геройня покидають своїх міліх, без довшої застапови й без особливих докорів сумління („Місто“, „Визволення“, „Тракторобуд“), не дивлячись на те, що спричиняють відому трагедію. Кохання в повістях підсовітської України стало якесь надто більшовицьке і з придавленням особистого елементу — неприродне й нездорово первознє.

Реформуючи сусільське й індивідуальне життя, більшовики почали особливо сильний наступ на релігію, не вважаючи на Лепінів заповіт, що поручав у релігійних справах обережність і здержаність. Українські повістярі часто порушиють релігійні справи, але все в більшовицькому дусі й майже все дуже нетактовно. В цьому аж надто слідний більшовицький терор і диктат комуністичної верхівки. Но школи не поговорять українські радянські повістярі про релігійні питання об'єктивно і хіба дуже винятково дещо спокійніше, хоч усе

в безбожницькій площині (нпр. Підмогильний, Смолич). Зате майже все, згадуючи релігію, чи церкву, вибухають вони грубою ординарною лайкою й дуже брутальним насміхом при неймовірно пліткій гадці (Ле, Слісаренко). Тільки деколи вдається письменникам нов'язати якось безбожницький мотив із повістю свою фабулою (нпр. Ле, Смолич); зате все безбожницькі гадки й мотиви руйнують мистецьку композицію повістей і являються у них елементом чужим, неорганічно злученим із повістю (яскравий приклад у великому романі Івана Микитенка „Ранок“ 1935). Автори пробують у таких випадках рятувати одноцільність композиції деколи так, що представники релігії являються людьми застарілими, ретроградними, неспроможними приймати новітнього духа — і, розуміється, контрреволюціонерами, що для власної пізької користі саботують більшовицьке будівництво (Микитенко, Ле, Гжелький, Яловська), — але цей мотив, непереконливий сам собою, стає зрештою скоро такий трафаретний і так им зловживають, що він тим самим став зовсім скомпромітований. Та віде в радянській повісті не бачимо новажного й глибокого трактування релігійної проблеми — такої величної в різних своїх проявах. Обік агітації за більшовицькими гаслами безбожницькі епізоди в українських повістях належать до найсумніших явищ, викликаних більшовизмом — вони є голосними свідками комуністичного терору, що таким чином підтигає вартість українського письменства. Воно стає якось аж ніякової моторошно, коли автор, що визначається поетичним талантом і вмілою творчою технікою, загрузає в найбрутальніші пісенітниці, як тільки згадає хоч би одним реченням про релігійні справи. Один із перших порушив ширше релігійну проблему Василь Вражливий у повісті „Батько“: священик із любові до свого сина, героя більшовицької революції, вирікається в церкві перед своїми парохіянами Бога й релігії (мотив, що опісля повторяється), але читач ніяк не переконаний, що це було конечне, або хочби й потрібне. Комсомолка у Юрія Шовкопляса („Весна над морем“ 1929) прибуває до занедбаної місцевини й тут, як першу свою „культурну“ працю, уладжує безбожницьку живгазету з низькими дотепами, але читач бачить добре, що хіба так культурна праця не виглядає. Доходить до таких смішних екстравагантій, що нпр. В. Таль у своєму історичному романі з другої пол. ХХІІІ ст. „Незвичайні пригоди бурсаків“ (1929) ідкреслює яскраво безбожницьку тенденцію, хоч це зовсім незгідне з елементарними історичними відомостями.

Нові порядки принесли й нові соціальні явища. До найважніших належить створення молодіжних організацій — комсомолів, що стали передовими рядами більшовицького активу. Не вважаючи на таку визначну роль комсомолу, довго не могла українська література здобутись на більшу повість про комсомольців, хоч епізодичні комсомольські постаті виступають уже на заранні української радянської літератури, й хоч критика домагалась настирливо комсомольських сюжетів. Аж 1927 р. видає Л. Первомайський уривки з першої властивої комсомольської повісті „Плями на сонці“ й далі „В повітовому маштабі“ (1931); рівночасно Іван Кириленко в „Курсах“ (1927) і далі „Кучерявих днях“ (1928). Всі ті

повісті змальовують оригінальне життя по комсомольських гуртожитках (деколи хлоці й дівчата в незачинених кімнатах обік себе) і вносять багато нового в тематику української літератури. Обидва автори стверджують прояви деморалізації по комсомолах (п'янство й под.) та боротьбу з тією деморалізацією. Цікаві є й любовні сцени між комсомольцями, при чому природне взаємне зближення у закоханих регулюється й нейтралізується партійними переконаннями.

V.

Всі ті теми з часів цеп-и мають психодогічний характер, їх проблеми доводять до душевної боротьби й душевного зламу. Однако скоро видались такі теми більшовицькій верхівці небезпечними, а ще з того часу, як Хвильовий проголосив орієнтацію на „психологічну Европу“. Більшовицька критика добачила в такій тематиці зворот до індивідуалізму, — а це ж „контрреволюція“, бо одиниця має бути підпорядкована колективові, тобто має спіло слухати комуністичної верхівки! Психологізування стало для повістярів почином до переслідувань з урядового боку. До того в настанням 5-річних планів наступила доба прискореного совітського будівництва з відомим гаслом: дігнати й перегнати Европу, з прискоренням темпів. Суспільними гаслами стали тепер індустріалізація, колективізація, Дніпрогес, Донбас, ХТЗ (Харківський Тракторний Завод) і под. Разом із тим посилюється нагінка на український націоналізм та на всяку „контрреволюцію“. Під покришкою боротьби пібто за мистецьку творчість іде підкріплений більшовицький настун на літературу.

Відгуки тієї нової доби слідні вже у згаданому романі А. Головка „Бур'ян“, але першу повість, присвячену в цілому проблемам „соціалістичного будівництва“, видав, здається, 1929 р. Павло Хуторський п. п. „Трактори“: сільські незаможники переходят повільно на трактори в колективному господарстві. Тепер вимагають від письменника, щоб він докладно студіював більшовицьке господарство й індустрію, щоб він своїми творами піднімав комуністичне будівництво. Замість жанру сюжетного, авантурного в попередні роки й різних романтических стилів, має тепер письменник давати, як говориться, „конкретну побутову тематику“ (ясна річ, не в значенні давньої етнографічної побудовщини). Такий напір урядових кол на літературу відбився на ній якірним спустошенням. Розповідний елемент розпливався у плітках і беззвартих агітаційних трактатах, що замість мистецьких цінностей дають щуду похвалу більшовицького будівництва, прискорених темпів у праці та божевільної руйни старих порядків із будовою нових — часто дуже сумнівної вартості. Зникають жиніші літературні постаті, на їх місце з'являються бездушні автомати без життєздатної ініціативи. Відстуває на далікій план, або й майже зовсім зникає у багатьох повістях жінка, а з нею гине й читачеве зацікавлення. Домінантним почуванням, що його виносимо з таких повістей, є смертельна нуда й непавість до того вихваленого соціалістичного будівництва. Перехвалили... Давня слаба сторінка російського суспільства: надійна охота до безплідних теоретичних балашок — немов віджила Ї в повістях із тієї доби.

Така втому огортає напр. при читанні великої повісті Григорія Епіка „Перша весна“ (1931), де жінці відведені тільки малу роль, та зате засипано твір теоретичними міркуваннями. Але все ж таки Епіків твір є ще повість. Та вже така „Повість металу та вугілля“ Валерія Поліщука (1931) є в дійсності тільки працівником по Донбасі. Ще гірше виходить „Повість про комуну“ Костя Гордієнка (1931), що є нескладним збором млявих образків із сільської комуни (властиво 11 оповідань). Подібно й П. Панча „Повість наших днів“ (ще з 1927 р.), а далі й інші — звичайні пліткі агітки, що краще сповили б своє завдання, як прості агітаційні брошюри. Ця агітаційна психоза, що завантажила лихим балястом мало що не всю прозу Радянської України, перейшла і в найновіший час та руйнує письменницькі таланти.

Але хоч який осоружний постійний, наказаний терором мотив безшабашного вихвалювання комуністичного будівництва, власне він створив один із цікавіших романів післявоєнної України — Івана Ле „Роман Міжгір'я“ (1929), твір елавний і поза межами України. Автор використав широкий розмах більшовицького будівництва, що за допомогою повітньої техніки вміє перемінити великі безплідні простори в культурні країни. Щасливо переніс він дію свого роману в Азію, між узбеків. Побудування великих там на ріці творить із Годного степу серед пустарих скель — урожайну ріллю. Змагання головного персонажу, що переборює застарілі порядки своєї ієрархії та культури країни, що перемагає важкі перешкоди з боку ворогів будівництва, — мають в собі риси безперечного геройму. Що автор при тому зачислив до протикультурних елементів і представників тамошньої релігії та ввів тає аж надто оклепаний мотив — це зрозуміле в більшовицьких відносинах. Але зате степове будівництво пов'язане зручно з особистими любовними переживаннями живих людей. Не важаючи на поважні розміри роману — поверх 800 сторінок — він читається дуже цікаво, бо автор опанував добре романістичну техніку (критика власне з того боку закидає дещо авторові!) та вміє до кінця держати читача в напрузі. При тому допоміг йому гарно приступований узбецький побут, азійські краєвиди й загалом східня екзотика. Роман осiąгнув тираж 300.000 примірників, його переклали на мови: російську й чеську. Бо тільки тоді всім повістярі в сюжетах соціалістичного будівництва створити щось замітніше, коли вони вміли вивести не схематичні фігури, виплекані агітацією, але сягнули до чисто людських почувань і представляли їх юдей, а не вицелізованих комуністів. До таких творів належить напр. Наталя Забіяка „Тракторобуд“ (1931), де авторка розповідає не тільки про саму динаміку соцбудівництва (будова тракторобуду), але й хоче створити образ нової, сучасної жінки, що для громадянської, бюрової праці покидає її власну дитину та не числиється з досьогочасними поглядами на родинне життя. Повісті про соцбудівництво пробують автори ще оживити виведеним усіх шкідників, що стараються спинити це соцбудівництво або тому, що вони „контрреволюціонери“, або добачуть у такому шкідництві власну користь. напр. Дмитра Гордієнка „Тинда“ (1930) із будівництва у Донбасі. Але цей мотив повторяється так часто, що стає трафаретний, і вбиває оригінальність авторів.

Та як воно не дивно, життя робітників не належить до частих тем в українській повісті. Коли не числити таких повістей, як Миколи Мілька „Виселок в пилу“ (1930), чи епізедичних і звичайно поверховно виведених робітничих постатей по різних повістях та романах, маємо всього одну більшу епопею з робітничого життя — в низці романів М. Ледянка із Донбасу під спільною назвою „На гора“ („В імлі позолоченій“ 1929, „Ятрань чорна“ 1938, „Всі На-Гора-а-а“ 1933). Тут виступають углекопи в революційних рухах аж до більшовицьких організацій. Автор знає добре робітниче життя і вміє змалювати справді гарні й мистецькі картини в довгій інци замітних епізодів, розказаних оригінальним стилем. У цілому Ледянків твір є дуже цінний не тільки в українському, але й в європейському письменстві — перекладений на чужі мови, він напевно зацікавив би й висококультурні народи. Та пайдивніше, що критика відзначила цей величний роман дуже слабо, хоч у ньому багато місць із драматичною динамікою та постатей із неголосною, але зате безперечною геройкою.

Може бути, що це сталося тому, що незабаром потонула українська повість у повені т. зв. виробничих сюжетів, тобто оповідань про заводсько-фабричну працю. Отже з'являються П. Вільхового „Зелена фабрика“ (1930) — про машинно-тракторні станції в колективному господарстві; згаданий „Тракторобуд“ Н. Забіли; П. Пача „Слюсар із дела“ (1931) — про робітника-ударника; Івана Плахтина „Вузол“ — залізнична тематика (пор. Н. Забіли „Залізниця“); Володимира Зорина про шкірзавод і т. д. Ті повісті підкреслює звичайно більшовицька критика як великі літературні здобутки, але найчастіше це речі иудні й крикливи агітки без більшої мистецької вартості, хоч їх тематика є щось нове в українському письменстві. Агітаційна тенденція переміння тут людей у бездушні автомати, що стають туپими й безвільними слугами машин, і думають виключно про ударництво й соцзмагання. Скорі усталюється шаблон: ідейні ударники йдуть по шляху соцзмагання — заскорузлі ретрогради та контрреволюційні, чи інтервенційні чиники перепідкоджують тому машинному будівництву, або хочуть його знищити насивним опором, чи й терористичним саботажем — у висліді, розуміється, повна перемога соцбудівництва. Дуже винятково, немов гостро сяйво бліскавки, освітлює те соцзмагання разюча сцена, як надмірний і нещотрібний поспіх доводять до страшних катастроф (Н. Забіла). Зрештою люди, раби машин, глядять гарячковим зором у свій завод без ніякої глибшої гадки — окрім бажання, вбиваного їм у голову крикливою агітацією: працювати для величі соціалістичного будівництва, для величі могутньої, єдиної, найпоступовішої, пайрадіснішої і т. д. СССР! А знидженій читач відкидає книжку, глибоко перекошаний, що індустріалізація країни зростає — це певне! — але людей, людей видно в тій залізно-бетонній країні щораз менше, — люди стали деталями машин і цінуються не більше від машинних деталів... Моторшио стає...

Та все ж таки трапляється, що деколи виробничий роман добачує в машині щось більше, ніж бетонно-чугунні деталі. Може така вища гадка присвічувала О. Копиленкові, коли він писав свій

роман „Народжується місто“ (1932), — а в цьому снував мрію про створення соціалістичного міста навколо ХТЗ. Це вже мрія про краще майбутнє... Та найвизначнішим майстром виробничого роману являється мабуть Володимир Кузьмич. Він підхопив два найбільші — поза тракторним будівництвом — гасла індустріалізації України: Дніпрорейстан та авіатику. Про Дніпрове будівництво дав він великий роман „Турбіни“ (1932), про летунство теж великий і голосний роман „Крила“ (1930—31). Хоч і Кузьмич не відступає від постійної схеми: соціалістичне будівництво в боротьбі з його шкідниками, хоч і в нього багато дешевенької більшовицької агітації, — так усе ж таки він умів поглянути на машини оком поета і вмів їх використати для поезії. Нир. у „Крилах“ Кузьмич має такий величний образ боротьби літаків у повітрі, що така динамічна сцена не легко знайдеться в європейському письменстві. Отже й машини можуть творити поезію.

(Далі буде).

Львів.

Ярослав Гординський.

ДУХОВЕ ОБЛИЧЧЯ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ.

2.

Культ природи поєднується в Кобилянській, як і в романтиків, з культом мистецтва, зокрема музики. На перший погляд це — парадокс: адже мистецтво на своїх вершинах — це квінтесенція культури, воно й вимагає найвищої духової напруги; а тим часом поворот до природи вийшов із потреби визволитися від тієї напруги, в природі шукає заспокоєння туга за примітивізмом, за здоров'ям, за внутрішнім відщурженням. А проте на ґрунті психологічім парадокс розв'язується сам собою, бо виявляється, що відчуття природи не суперечить мистецтву, а, навпаки, поглибується якраз на ґрунті мистецької культури. Тужать за природою мистецькі душі.

Улюблені постаті Кобилянської — то якраз такі мистецькі душі, для яких світ має замкнений у сфері мистецтва. Кречмер, творець т. зв. конституціоналізму в психології, що встановляє тісний зв'язок між духовою й фізичною структурою людини, — мав би в її творах чудові зразки лентосоматичного (астенічного) типу людей, що, як вроджені ідеалісти, тягнуться до мистецтва, рвуться до недосяжного. Візьмім, напр., Аглаю-Феліціас („За ситуаціями“): тонкоста, худощава, „з тенденцією до високого стрункого росту“; її обличчя — поважне, бліде, барви слонової кости, при чому чорний одяг ще більш відтінює ту блідість. Ціла постат — „поважна, задумала, збліла“, біля її уст блукає „усміх болю й погорди“. Вона „не любить багато говорити, а ще менше слухати многословних“. Вона любить слухати й брати нутром участь“. Її почуття — чужі для буденного й реального, у неї сильне бажання зазнати таких переживань, які „винили б останню крашлю крові з лица“.¹

В цій постаті зосереджені всі характеристичні риси мистецьких вдач. Цілком подібні й інші жіночі типи Кобилянської: стрункі й піжні, „з душою білою й чистою, мов голуб“, „з гордим, капризним

¹ „За ситуаціями“, стор. 7, 13, 21, 22, 23, 131. Вид. „Рух“, Харків 1927

елементом в душі, з надвишкою якоїсь сили"², що невпинно шукає відповідної для себе акції; при тому самітні й замкнені в собі. Всім їм притаманна пехіть до практицизму й утилітаризму, духовий аристократизм. Оловиті шляхетним смутком, заковуються вони в панцир гордості. Вони люблять „глибину кожного вчинку виміряти“.

Музика — головна сфера їх переживань, або бодай сфера найсильніших переживань. З інтелігентних героїнь повістей Кобилянської тільки Наталка не віддається музиці, але то тільки тому, що її не вчили музики. З того приводу вона відчуває глибокий жаль. „За півчим їй не жаль, лише за тим, що її не вчили музики. О, яка сила чуття пішла би в неї в тонах!“ (383). Йде здається, що „була б найщасливішою людиною в світі, коли б її були вчили музики“. Вона може тільки захоплюватися чужою грою, але її тоді музичні точки зливаються з нею в одно, і її здається, що це „пісня її істоти“ (78).

Героїня нарису *Impromptu Rhapsodie* уявляє з себе класичний тип людини, що все переживає в тонах. Ось вона лежить у траві, заслухана в гомін бжіл. „Вона брендела враз з ними, лежачи на животі; спершилась на лікті й уклавши бороду в руки. Брендела все напово, занервни в собі дух, одностайно, тоншим або нижчим голосом, — це було її байдуже, якого вони тону падавали... Вона бачила образи в тонах, відчувала образи в тонах, переживала в уяві з'явища, які творила сама: казкові, фантастичні, неможливі, і плакала з смутку невиясненого“³.

Висунувши музику на недоснажну висоту, перещепила Кобилянська на український грунт одну з основних тенденцій XIX віку, що шукає у музиці виразу для почутия безмежності й глибині. Романтизм віддав пріємність музиці між мистецтвами. Шопенгауер присудував їй метафізичну інтуїцію, бо, на його думку, музика промовляє мовою самих глибин буття. Цілком у його дусі каже Бергсон: „Коан музика плаче, то з нею плаче людство. плаче ціла природа“⁴. Захоплення музикою йшло відповідно з тенденцією розкрити ірраціональні глибини людської психіки. У психології наступив перелім із тим моментом, коли добачено, що сфера свідомості, — то тільки вузький шар психічного життя, що, подібно як морській поважухні, тається під собою бездонні глибині. Згідно з романтичними теоріями, музика одинока може дати адекватний вираз тим незображенним глибінам. Тим то Оскар Вальцель назавв її найромантичнішим з усіх мистецтв.

Ті музико-метафізичні тенденції, зокрема погляди Шопенгауєба, змійшли сильний відгомін у творчості Ріхарда Вагнера, що був якийсь час ідеалом мистецтва для Ніцше. Але згодом Ніцше на шляху до своєї концепції надлюдини різко розійшовся з Вагнером і пішов у своїх поглядах так далеко, що зарахував мистецтво, вкупе з алкоголем, до найбільших наркотиків людства! П. Філіпович зробив тонке зваження, що „серед того музичного матеріалу, що згадується в Кобилянської, не зустрічаємо Вагнера, яким так захоплювався

² Через кладку, ЛНВ, т. 57, стор. 57, 65.

³ Шокора, стор. 97. Львів 1899.

⁴ Bergson: *Les deux sources de la morale et de la religion*, p. 36. Paris 1932. Alcan.

певний час Ніцше".⁵ Причина цього явища нам невідома, але не маємо певних підстав, щоб дошукуватися тут впливу поглядів Ніцше. Щоб не змусило Кобилянську з творцем „філософії надлюдини“, в кожному разі його зради мистецтву вона не поділяла, навпаки, залишилась беззастережно вірною мистецтву до кінця. Від „Людини“ до „Апостола черні“ — скрізь музичі приділено особливе місце завдяки її „загадковій силі“, що „нас пориває, додає сил, дотикає нас до найглибшої глибини душі“.⁶ Правда, можна тут завважити деяку еволюцію: давніше музика була всевладущим богом, що вимагав повного упокорення, тепер він став поблажливий. Казала ж про цього Аглай-Феліціас, що кидає йому під ноги свою амбіцію й гордість, і знає тільки його. „Що мені все інше, коли я стою в середині полум'я звуків? Що мені все інше?“ Тепер, ув „Апостолі черні“ Дора вміє погодити службу тому богові із службою людині.

Кобилянська не стояла в своїй творчості піколи перед альтернативою, мистецтво — або суспільно-корисна праця, — альтернативою, з якою стрічаємося так часто в народників, що розв'язували її в користь суспільного утилітаризму. Щоправда, її у Кобилянській служба музі не обходиться без жертв (професор малярства-німець у „Ніобі“), і в ній вириває не раз питання про суспільне призначення людини. Але вона не бачить у самовідданій мистецькій діяльності чогось, що мало б протиставитись постулатам суспільного життя. Навпаки, її Ганнуся (*Valse mélancolique*) ладна бачити в мистецькій творчості корону громадянської діяльності та розвиває погляд про реформаторську роль мистецтва, так немов вийшла із школи Раскіна: „Коли б усі були артисти освічені й виховані, почавши від чуття аж до строю, не було б стільки погані й лиха на світі, як тепер, лиши сама гармонія й краса. А так? що круг нас? Лише ми одні піддержуємо красу в житті, ми, артисти, выбрана горстка суспільності“.

Але це думки, кинені мимохідь, над ними авторка не зуиниться, присвячуєчи пильну увагу самим переживанням, зв'язаним із мистецтвом. Значну роль відіграють у Кобилянській теж переживання, зв'язані з літературою. Типова з цього погляду Наташка Верковичівна („Царівна“). Для неї сфера літературних переживань становить суттєве доповнення дійсності. Від тієї діспости втікає вона у свій світ — книжки й пера, бажаючи відшайти себе в письменницькій праці, ствердити своє „я“, знайти опору для свого самопочуття. Захоплення лектурою бачимо навіть у таких неспокійших вдачах герояня новелі „Природа“. „Вирісши на самоті й майже серед нішного бліску, вона не знала ні життя, ні нічого з його темних боків. Знала його тільки з книжок, що ними зачитувалась донезхочу“. Субtelна вразливість на красу природи поєднується в неї з захопленням лектурою. Навіть у „Апостолі черні“, де письменниця хотіла змалювати більш життєві типи, книжка займає дуже важливе місце. Щіль родина Цезаревичів — завзяті читці. „Взагалі в нас всі чита-

⁵ П. Филипович: О. Кобилянська в літературному оточенні. „Життя й Революція“, 1928, кн. II, стор. 118.

⁶ „Людина“, ст. 128.

ють, мене старого включивши⁷ — каже старий Цезаревич. Його син Юліан „ночами дочитує, коли йому дні закороткі“. При самім звуку слова „бібліотека“ по його обличчі „промайнуло світло“.

Таке вийняткове становище книжки в житті персонажів Кобилянської знаходить виправдання не тільки в факті великої ролі літератури в житті сучасної людини взагалі, але насамперед в особливій ролі книжки в житті самої письменниці — великої самотниці, що в книжці мусіла шукати друга. Проте перед аналізою тих переживань письменниця зупиняється. Музика дала їй більше можливостей розкрити людську душу, ніж книжка.

Запускаючись у царину мистецства, письменниця раз-у-раз відчувала потребу черпати силу з землі. Багато з своєї душі вклала письменниця в слова Йоганнеса, що відчуває „просилу землі“, що хворіє, „коли це може бути з землею в контакті“. „На мою думку — каже він, — нема нічого вірнішого, як земля. Все інше — брехливе. Я особисто відчуваю святість землі“.⁸

Так остаточно поєднується потяг до мистецства й потяг до землі, до природи.

(Далі буде.)

Яворів.

Д. Козій.

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ НА ОСНОВІ ВЛАСНИХ ЛИСТИВ.

Сторіччя „Русалки Дністрової“.

До наших часів збереглося 8 листів Маркіяна Шашкевича, що їх видав у повній збірці вперше Михайло Возняк у 1912 р.,¹ з цього 5 написані польською мовою, а 3 українською мовою. Польською мовою написані такі листи: до Тадея Василевського, дідича села Княжого, з 24. травня 1835 р., до матері (без дати),² до дружини Юлії з Крушинських з 1838 р., до брата Антона (без дати) й до тестя Крушинського з 26. березня 1843 р. Українською мовою написані 3 листи до о. Михайла Козловського, пароха в Тишкові, з 1842 р. Листи Маркіяна Шашкевича цікаві й цінні тим, що позволяють нам більше пізнати життя й вдачу їх автора, його прикмети, думки, сферу зацікавлень і середовище та родину поета, а насамперед М. Ш.-ча, як людину в відношенні до найближчих членів родини та приятелів, відкривають нам подробиці його приватного життя, його будені клопоти та сумні й радісні хвилини. Листи великих людей дуже часто служать для доповнення й зрозуміння їх творів, поодиноких думок і подій із їхнього життя.³

⁷ Апостол вері, I. 22. Вид. „Діло“.

⁸ „За ситуаціями“, стор. 135, 134.

¹ Збірник Фольклоричної Секції Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Т. XIV. Писання Маркіяна Шашкевича. Видав Михайло Возняк у Львові 1912, ст. 228—233.

² Індеп. стор. 291. Але єз змісту видно, що писаний у 1837. р. Цей лист адресований до його шурини о. Терентія Сметани в Княжі, що охвачився з сестрою поста Юлію, і в 1833. р. став адміністратором парохії в селі Княжі та утримував матір і родину жінки.

³ Із дослідженій творчості М. Шашкевича мало хто пожикується на його листи. Ще більше цитують їх Б. Лепкий і Др. Я. Ярема, що їх розвідки наводжу пізніше.

Мала скількість листів М. Шашкевича, що збереглася до наших часів, не може подати багато нових здобутків. А все таки дають вони дещо цінне. Насамперед після їх перечитання перше наше враження таке, що сумна доля й життя поета відбивається так виразно в листах, як і в творах поета, а друге: перед нами вириває з листів та сама хрустальло чиста й чесна постать поета, що її знаємо з його творчості й цілого життя.

М. Шашкевич у відношенні до матері віжний, скромний і щирій, він ставиться до неї з великою любов'ю та пошапою (як узагалі до всіх членів своєї родини), а бачимо це навіть із напису листа: „Найлюбіша Мамо Добродійко!“ Лист коротенький, діловий, буденний, бо в ньому прохаче М. Ш. прислати чоботи для брата Захара,³ що сидить у дома босий і вже два тижні не ходить до школи. Водночас додас М. Ш., що може швидко стати священиком, бо митрополит хоче висвятити його безженним, але він ще не може на це рішитися й прохаче ради в мами й шурину.⁴ Відносини своєї дорогої матері до дітей заторкує поет у листі до брата Антона, що був опісані австрійським капітаном у полку санерів.⁵

У ньому виступає перед нами Ш-ч, як старший брат і виховник, що павчач своєго брата й дорікає йому, але дорікає піжно, загідно, любовно. Маркіян заявляє на початку листа, що прикметою іправдивого характеру є постійність із іправдивим почуванням, а тим часом брат Антін задамався, виявив свій слабий характер. Обіцяв покоритися, всі вдома радили, а найбільше мати, але не дотримав слова, тепер усі сумують, бо він забуває про те, як „жахливо сльози матері налять невдаче серце, але таке, що має ще трохи почування“. „Послухай“ — каже Маркіян — „голосу твоєго брата, що, як старший, краще пізнав світ, людей і обставин, знає великість смутку й радощів, знає їх дійсне джерело. Не на цьому шляху маєш шукати справжнього щастя, за яким кожний, здається, літає, а яке спираєшся на чесному сформуванні Духа й Світла; я чевний того, що ти знаєш і важність цих слів і їх поавдивість, але замало знати, — треба ще в ділі це перевести“⁶. Маркіян дорікає Антонові за його невражливість та невдаче супроти рідної матері, що стільки тру-

³ Цей брат Маркіяна був дуже легкодушний і невідомо куди подівся. Це писав В. Коцюбинський, редактор першого видання творів поета, І. Оникієвича „Руска Бібліотека“, Томъ III-й, У Львовѣ, 1884, стор. XIX.

⁴ Сестра Маркіяна Юлія в листі з 1860. р. до сина його Володимира писала, що в травні 1837. підвідав Маркіяна перемиський епископ І. Спігурський і ради йому висвятитися безженним, але мати М-я на це не погодилася. Однака ця вістка помилкова. — М. Тершаковець: Причини до життєвих Маркіяна Шашкевича. ЗНТШ том 58. Львів 1904. стор. 40. і: До життєвих М. Шашкевича. ЗНТШ том CVI. 1911. стор. 82.

⁵ І. Оникієвича „Руска Бібліотека“. Томъ III-й, стор. XIX. Про цього писав д-р В. Щурат деякі цікаві вістки: у 1830. р. був він учнем львівської докторіанської гімназії, де сноштував середньо, а потім гірше. Вже в І. кл. його відзначали до тайної польської організації Карла Шайнюха і проти неї посталося кримінальне слідство. Через те занедбався й скінчил гімназію за пізноше, але з дуже добрих успіхом. На весну 1837. р. вступив до Василіана і його підіслано до добромильського монастиря, де перебували воїни. — На досвітку нової доби. У Львові 1919. стор. 87—88.

⁶ Перекладаю з польського оригіналу. М. Возняк: ор. сіт. стор. 230.

дів і жертв віддала йому в часі його дитинства, чого ніхто не може забути, бо відповість за свою невдачність перед Богом.

Інший пастрій і почування бачимо в листі М. Шашкевича до дружини Юлії, дочки о. Т. Крушинського, пароха Деревні (Жовківського повіту), що з нею одружився він у лютому 1838. р.⁷ Лист цей без докладної дати (зазначений тільки рік), але із слів поета в листі, що в найближчій неділі одержить останнє свячення, і тому на свою ординацію запрошує він дружину з тещею, видно, що поет писав його 14. травня 1838 р. На священика висвячено його 20. травня цього самого року.⁸

Любов, ніжність і чутливість, сполучені з легким гумором і жартівливістю, виглядають з цього листа. Маркіян пише до дружини з т. зв. презбітерки, це зн. поміщення, де жили абсолвенти богословії, що вже поженилися і тут відбували поодинокі ступені свячення та вчилися виконувати духовні обов'язки. В листі повно пестощів і ніжнощів, у самому наголовку пише поет „Дрога Любечко! Юлюнцю Моя!“ та заявляє, що не всілі всього висловити в листі, бо до цього треба широї, звичайної й веселої розмови, а далі комічно описує себе, як він тепер виглядає, занедбаний, запущений, поганий. „Уяви собі твоєго дружину, що сидить тепер при великому столі, накритому великими аркушами грубого паперу, подібного до бібули, а напроти нього товарини, що пише теж листа до своєї дружини; він колись дуже ненавидів жіпок і завжди заклинався, що не буде женитись. Уяви собі, кажу, твоєго дружину з посом, покритим прищами (ти смієшся, думаєш, що від табаки, о ні, я її тепер мало вживаю, бо... не можу), що виглядає без заличок⁹ неначе „голопун“¹⁰ у старій, витертій, забрудненій рясі, скulenого в три ноги над цим пером, з животом на плечах, замість під грудьми, уяви собі свого чоловіка в такому вигляді, а уста твої сміятимуться, але добре твоє серце жалітиме його; але знаєш що, краще не мороч собі голови, тільки прийдь і подивись; а насмієшся, а я щиро зрадію разом із тобою“. М. певен, що дружина не пізнала б тепер його, бо він дуже змінився, бо споважнів, завжди задуманий і понурий і маломовний, а вічно ходить з часословом. Далі Маркіян зміняє тоц і пише поважно; незадовго одержить останнє свячення на священика, тому бажає собі й молити Бога, щоб допоміг йому бути добрым священиком, а далі прохაє дружину, щоб приїхала його відвідати й запевнює її, що щиро її кохає, й ніжно прощається з нею. „Кохай мене так, як я тебе кохаю, а буду щасливий і Ти теж будеш щаслива, бо я в цьому вже маю щастя, що Тебе кохаю“.¹¹

⁷ Й присвятив поет 2 гарні й чільні польські поезії „A wiezły ty?“ і „Moje Niebo“. Ibid., стр. 200—201.

⁸ О. Огіновський: Історія рускої літератури. II, 2. Львівъ 1889. стор. 372.

⁹ Заріст з обох боків обличчя. В Галичині називали це „бакенбарди“ (з нім. der Backenbart), в Україні тепер уживають: баки, буриці. — пор. І. Шаронольський: Німецько-український Словник, ДВУ 1929, стор. 45. Б. Лепкий перекладає це штучним словом „бокобороди“. Пор. Маркіян Шашкевич. Галицька Накладна Я. Оренштайн, стор. 73.

¹⁰ Цього укр. слова вжив М. Ш. у листі.

¹¹ М. Везиляк: ор. сіт., стор. 239.

Чисто діловий лист подібний до першого (до матері), написав ІІІ. до свого тестя о. Крушинського, пароха в Деревні, на 3 місяці перед смертю. Поет був уже тоді важко хворий і писше, що його недуга у місяці березні не легшає, але ще більшає, а його лікар Шмід не бойцює поправи здоровля перед літом. Далі стадує про свої матеріальні клопоти в сираві 5 моргів парохіального поля, потім пише про цілком приватні справи (про пігулки на біль зубів, про кобилу Сиву, крохмаль), а закінчує милою для себе вісткою, що лікар позволив йому приїхати на Великдень до тестя, як буде тепло й гарно падворі.

Досі розглядав я чисто приватні листи, а тепер переходжу до інших листів, на теми громадянсько-літературні й наукові. Перший з черги — це лист до Т. Василевського, дідича села Княжого й губерніального радника, що був слов'янофілом і познайомлював Маркіяна з новинами літератури польської, сербської та української. Він очікувався теж Маркіяном і цілою його родиною і з ним жив поет у щирій приязні аж до кінця свого життя, а як до нього ставився, бачимо з його піжної та теплої згадки про Т. В. в передмові до частини перекладу поеми Гоцинського „Zamek Kaniowski“: „— a najczęściej kończyło się wszystko tuż za Podlisiem, za tamtemi górami, za Tadeuszem“. (Пор. В. Коцовський у І. Онишкевича, Руска Бібліотека т. III, стр. ХХ. і М. Тершаковець: Причини... стр. 23.).

Маркіян дякує Василевському за те, що запропонував йому зайнятися переглядом і упорядкуванням архіву та книгохрани в Диківі, однаке не може погано вийхати до праці, бо недужає, і тільки за 2 тижні почне свою роботу. В 3 листах до Михайла Козловського, приятеля¹² поета, пізніше М-а, як письменника, патріота та ентузіяста рідного письменства. Правда, деяке місце займають там теж і приватні справи, а саме вперше листі. Поет любить щиро свого приятеля та його родину і тому довго чекав вістки від них, щоб почути про їх гірке життя, але, на жаль, не одержав нічого. І тому свій сум і тугу за ними виливає в своєму листі та прохаче вибачення за свою щирість і віжність, з якою пише, иначе нарубок до мілої, а чому? Бо в нього щире серце, „которое еще не здеревилось, что знає в собе житя, что тъюкас тъюканьемъ невспищимъ до тыхъ, что го перегумъли и не смѣялись, но холодочкомъ дунули на него...; — блукалось, мовлю, и носилось бѣдное мое серце, аж спочило на твоемъ сердци припочникомъ солодкимъ, аж выплакали очи тугу на твои груды, аж сплилася душа моя з душою твою, як ся спливаютъ воды гнуучкой Ліжницѣ з водами Днѣстра великоного“.¹³ Одним словом, поет вірить у ширість приятеля, що його братом називає, бо в нього добре серце. Далі маленьке місце на приватній справі про те, що сусід обізвав йому корець шкениці, але поет прохаче тільки чвертку, про поїздку до Львова, про сукню Теклюні, про поїздку до Деревні до пасторового тестя, про те, що поет купив рукавички для родини при-

¹² Так називав його О. Огоновський, ор. сіт. стор. 374. В листах своїх називав М. Ш. свого приятеля дуже піжно братом, а його дружину сестрою, в одному листі дає наголосок „Ріди, любашеньки!“ Др. Я. Йрема називав о. М. Козловського шуршком (шватром) Маркіяна, жабуть опираючись на наголосках його листів. Маркіян Шашкевич як лірик-поет. Тернопіль 1911, стор. 20.

¹³ М. Возник: ор. сіт. стор. 231.

ятеля, але не купив черевиків, бо забракло грошей. У приписці до листа додає М. Ш. по-польськи, що дідич Василівський має видавати часописа й прохав М.-а на референта українських справ. До цього першого листа підходить близько й другий лист до цього самого М. Козловського, а підходить він своїм тоном щирим і почуванням ніжним та великим і тісно поетичною мовою, якою вмів Маркіян писати. Але є теж і різниця, бо в попередньому листі виступив М. Ш. як лірик, самітний і нещасний, що його люди не розуміють і заморожують його надії та благородні змагання, що йому судилося горе й нещастя та „студеная доля“.

А тут уже бачимо М. Ш.-а як поета-громадянина й чатріота, сітузіяста та з величинка рідного слова та, здається, першого в нас соборника на ґрунті рідного письменства. Поет одержав збірника Є. Гребінки „Ластівка“ та поезії А. Метлинського, посилає їх М. Козловському, захоплюється ними, поетично аналізує їх зміст та ідейність. Поет свідомий тут і їх високого післаництва й своєго власного і так відзвивається до своєго любого адресата: „От так, братчику! Потішся з ними, полюбуйся, пожурися і поплач, а небавком назад їх до нас пришли. Коли-сь може деякий знайшов жемчуг, що мати наша Русь розронила, заховай, або до нас передай: в сьо то разом наизане вчинит ся велики м сяющи м памисток для ший лишиої цариці.¹⁴ Може з моїх піснітиць знайшовесь дещо, пришли мені, щоб я передав Головацькому, може ему ся дещо знадобит“.¹⁵ Серед важкої праці та клошотів буденого життя, поет під впливом творів падднірянських поетів набирає охоти сам писати й видавати, хоче розбудовувати храм рідної культури, тому теж прохаче приятеля, щоб передав йому загублені його твори й інших авторів, бо тоді воєти передавали рукописи своїх творів до пereчитання рітним і зичном“¹⁶.

Далі згадує М. Ш. і про твори Квітки-Основ'яненка і дуже ними захоплюється, більш, ніж попередніми,¹⁷ а вкінці додає до цього приватні справи, а саме, що малій син здоровий і що па св. Миколая будуть його христини, на які запрошує поет приятеля на кума. Третій лист до М. Козловського дуже короткий. З цього дізнаємося, що він не відвідав поета, і за це легецько докоряс поет йому, а найбільш за те, що не приїхав на христини й тому „навіть Русина не було, якібі го до хреста святого потримав“. Посилає приятелеві твори Квітки, й прохаче повернути позичені недавно твори Метлинського й Ластівку Гребінки та прислати рукописи творів поета, бо вони йому підтримують¹⁸.

Так представляється нам М. Шашкевич на основі своїх листів. Збираючи все разом, скажемо: М. Ш. — це ніжна, щира, чесна вдача, ідеальний муж, син і брат, що любить усю свою родину,¹⁹ підтримує

¹⁴ Підкreslenia мос. Є. Г.

¹⁵ М. Вознак: цит. тв. стор. 232.

¹⁶ „Побачиш сам небавком, коли Ластівку і Могилу зновго у себе забавляти будеш, бо они чужі; вже з Основяненком довше будеш балакав!“ Там же. Підкreslenia мос. Є. Г.

¹⁷ Сестра Маркіяна, Юлія писала в своєму листі:koebališ-mu jego wszyscy, i on tak...“ — М. Тершаковець: Причинки до життєвих Маркіяна Шашкевича. ЗНТШ том 58, стор. 40.

з нею зв'язки, відвідує її, робить їй подарунки та послуги. Мало в нього веселості й фадьорости, а більш суму й пригноблення,¹⁹ бо сумне й важко було його життя.

Це людина ввічлива й культура, високоморальна й добряча, чутлива й вразлива на своє й чуже горе, а при цьому самітник і мрійник, що любить природу, самоту й спокій та тишу²⁰, що погано почуває себе серед львівських мурів, нещасне справжній в'язень.²¹ Ця характеристика згідна теж з тим, що написали про М. Шашкевича його сучасники: приятелі, знайомі та його найближча родина: Напр. його сестра Юлія, замужня Сметанова, в листі до Маркіянового сина Володимира,²² так характеризує свого брата Маркіяна: „... був добрий, мав серце з посвятою для других. Природа була досить ласкова для нього, обдарувала його розумом і добрим серцем, але не треба його вихваляти, бо, як він сам писав: „величася, Человіче, умом твоїм, як день світлом, забувши же то мас від сонця“". З цього бачимо, що Маркіянова сестра зазначує його скромність і простоту, а далі підкреслює його велику любов до волі такими словами: „Як вступив він до семінарії, тільки тоді почалася його нездолі. Він думав, що як його дух свободно ширяє по під небо, то знову поринає в нутро землі, так і з тілом вільно; а че інше діло...“²³ Так пояснюю вона провину Маркіяна, коли заініціював він, вертаючись з міста, до семінарії, і за те його виключено з неї. Підкреслює теж його велику посвяtnість для загалу: „Ця людина бажала гариче, цілою душою, зацепити взаємну любов і приязнь між людьми.“²⁴ „Стільки добрих бажань для людей, така сильна воля до доброго, вкінці стільки розчарувань, що все не могло етиматися в слабій посудині²⁵ людини, яка мусіла знищитись“. У цих словах зміститься теж виразний натяк у сторону нашої суспільності, що за всі добрі діла та літературу діяльність Маркіяна стрінула його чорна невдачність.

¹⁸ Це заявжлив уже в зв'язку з відношенням до листів Ш.-а В. Коцюбинській. Він каже, що життєві переживання поета, а головним чином факт, що батько вирікся Маркіяну після виключення його з Дух. Семінарії у Львові, а далі смерть батька й журба матері з приводу цієї події, викликали в іншій душі поета сумовитий розп'ятливий настрій, що так часто пробивається в його віршах і листах. — І. Онишкевича „Руска Бібліотека“. Томъ III. Львів 1884, стор. ХХ. Підкреслення мої. Е. Г.

¹⁹ Т. Васіловський, запрохуючи М. Ш.-а до себе на село, пише в листі з 20. жовтня 1837. р. (подано в перекладі): „Отже тепер запрошу Тебе до Юськович. Знайдеш для себе спокій ву́кіннатку, книжки, шапір і господаря, що буде Тобі радий із широї душі та старатиметься упіршевити Тобі побут. Велике торінство не спричинить Тобі розсіяння, якого не любив, бо самі будемо“. — М. Волняк: Писання М.-а Шашкевича... стор. 292. Подібно пише в листі до поета М. Устійовича (Там же стор. 293). Підкреслення мої.

²⁰ У листі до дружини пише: „...taki twój Marcjan teraz, ale zdaje się tylko we Lwowie w mogach, które na mie zawsze jakis wręcz pierzchliemu wywiegały“. Гл. Писання Маркіяна Шашкевича... стор. 229.

²¹ Мих. Тершаковець: Причинки до життєписа Маркіяна Шашкевича. ЗНПШ том LVIII. Львів 1904, стор. 39—41. Лист писаний по-польськи, тому перекладаю цитовані місця.

²² Там теж стор. 40.

²³ Там теж стор. 39.

²⁴ Образово замість „тіло“.

Вкінці, як поет і громадянин, це ентузіаст рідного слова, що радіє його розвитком, розуміє його вагу та бажає теж сам співпрацювати, щоб „нанизати велике сиюще пам'ято для її письмової цариці” (України).

З листів Шашкевича пізнаємо теж приватне життя священиків у тих часах. Було воно важке, повне клопотів і недостач. А що під цим оглядом життя Маркіяна було справді дуже важке, бачимо з такого факту: коли львівська консисторія довго відтягала пропонування його на пароха в Новосілках (повіту Камінка Струмилова), де жив він від 3. травня 1841. р., то вислав він до консисторії прохання в таких словах: „Підписаний позбавлений усіх, навіть найбільш необхідних засобів до життя та гиблений крайньою в bogістю та нуждою, почувається змушенім перед Всесвітішою Консисторією всесмиреним повторити свою благальну просьбу з 27. IX. 1841. р....”²⁵ Крім цього М. Шашкевичеві не виплачували зовсім священичої платні ані тоді, як був адміністратором, ані тоді, як став уже парохом у Новосілках. Ми не знаємо причини цього,²⁶ але мабуть це була зла воля львівської консисторії, щоб докучити йому за його національно-літературну працю.

Тому теж треба признати, що в пробудника нашого рідного слова в Галичині була складна, непересічна духовна структура, що це була людина з справжньою „Божою іскрою”, що душилася серед важких умовин буденого життя. Важкі обов’язки священика й злиднене життя сільського інтелігента, а також обов’язки батька родини забивали в нього творчого духа й не давали змоги працювати на ниві освітній та літературній. А його лікування від жахливої недуги, туберкульозу? М. Шашкевич із геройським стойцізмом та християнською покорою отверто пише про своє безладійне становище, а хоч усі знайомі його й церковна влада знали вже давно про його недугу. один тільки товариш, письменник Микола Устянович запросив його до себе в гори на гірську жентицю, що має лікувальне значення,²⁷ але з цього поет не міг скористати, бо не мав грошей навіть на подорож, бо йому не виплачувало ніякої платні, як про це виразно з великим жалем та огорченням згадує його сестра Юлія у згаданому вже листі.²⁸ Тому теж називає його життя справді страдницьким, а про його недугу висловлюється так: „так важко хорів, що бізантії не бачив, ані не чує, а ще жив”²⁹.

Мова листів поетична й гарна, різноманітна; оживлена її прикрашена поетичними висловами, порівняннями, епітетами, а головним чином „уттєва, як це бачимо в листі до дружини, або до М. Козловського. Правда, є теж у ній і говіркові слова й форми, але вони не вражають прикро, в них є власна, своєрідна краса. А побіч цього ба-

²⁵ М. Тершаковець: До життєписи Маркіяна Шашкевича. ЗНТШ, том CVI, стор. 87. Шідкреслення моє, Є. Г.

²⁶ Там же, стор. 88.

²⁷ Писання М. Шашкевича. Видав М. Возняк. Львів 1912, стор. 292—293.

²⁸ М. Тершаковець: Притинки... стор. 40—41.

²⁹ Там же стор. 40.

чимо в ІІ листі до М. Козловського безсумнівний вилив наддіяріанської мови (і. пр. паникати, памісто, знадобитися, потому, матиме й ін.).

Євген Грицак.

Перемисль.

ОСТАП НІЖАНКІВСЬКИЙ У МОІХ СПОГАДАХ.

VII.

Три пописові концерти хору Остапа в р. 1886.

Побіч виступів на вечірницях та імпрезах „Зорі“ хор Остапа зладив ще в р. 1886 три дійсно пописові концерти. Побіч хору вправляв ще Остап оркестру. Проби відбувалися часто, бо зближався концерт у нам'ять Шевченка, уладжуваний рік-річно учнями семої класік акад. гімназії. На Остапа й на його товаришів із семої класі припала черга й ми готовувалися із захопленням до нашого попису.

Концерт відбувся дня 6. III. 1886 року. Промовляв до нас ізаж незабутій господар класи Олександр Борковський (ур. 1842 — 15. X. 1921 р.). Викладаючи латину чи греку, він учив нас не тільки форм класичних мов, але клав велику вагу на науку рідного слова.

Коли хто з учнів при перекладі ужив слів: „понеже“, або „позаяк“, наш господар класи ставав на катедрі і питався: ..якою ти моюю говориш? Як підеш па село, там тебе не зрозуміють та проспітимуть: ..паничу, не балакайте до мене по-піменецьки“. ..Не ..понеже“, не ..позаяк“, але ..тому що“, ..бо“. Не ..зістав зраджений, чи убитий“, але ..його убито“. Як уживеш слова ..понеже“, то чи не краще сказати: ..поневаж“? Буде приналежнене живцем взято польське слово ..поневаж“.

Проф. Ол. Борковський стежив за мовою наших перекладів і поправляв її з такою послідовністю, що година класичної філології перемінювалася в нас на науку рідної мови. Не залежало йому на тому, щоб переробити якнайбільше число розділів, але на тому, щоб учень виніс якнайбільші знання граматики класичної й своєї мови. Нераз кликав він до нас: ..Шануйте свою мову, бо хтож, як не молодь, повинна у цьому давати приклад?“

І хоча Ол. Борковський був класичним філологом, він завжди є на кожному місці учив рідної мови. Таким він був на становищі директора Дрогобицької гімназії, а по переході на емеритуру, як співробітник і редактор „Діла“. Всюди дав він про поправність мови, а через те незамітно виховував широкі кола читачів і учив їх шанувати й берегти чистоту українського слова. Був це великий педагог не тільки у школі, але на широкому полі публіцистичного життя.

Молодь він любив, вікому з учнів кривди не робив, а де мав змогу, там щиро кожному допомагав. Хоча незад почули ми слови: ..покирав мене Гоголь вашою класою“, — то все ж таки його учніки склавали, що він нас любив і з нас був вдоволений.

На нашому гімназійному концерті були три декламації. Я виголосив Шевченкове: ..До Основ'яненка“, Вол. Лавровський (пізн. по-вітовий лікар у Бережанах) Федъковича: ..Сонні мари“, а Лев Йонатинський (в пізн. житті письменник, публіцист, актор і дир. театру, що в вересні 1914 року поклав свою буйну голову за рідину землю

під Городком як офіцер-доброволець на 47. р. життя) твір Амвр. Метлинського: „Глек“.

З наших декламацій Ол. Борковський не дуже був вдоволений, дорікав нам патосом, та казав: пам'ятай, як прийдеш додому, а сходеш істи, то скажеш: „мамо, дай хліба“, а не з патосом: „ма-а-мо да-ай хлі-ба!“

Ми клалися на лавці з реготу та таки старались позбутися патосу, що ним усе грішить молодь.

В музичній частині нашого концерту виступив учень VIII. класи Денис Леонтович, що відіграв на фортеп'яні твір Лянге: „Nocturne“. Був це великий, музичний талант. Грав він, дійсно, концертово. Покладано на нього чималі надії та ворожено йому славу віртуоза. Визначився він теж як композитор. На жаль, з'явилася другом тільки одна його композиція і то вже по смерті. Уродився він у Львові 1868 р., а в р. 1886 зложив матуру в акад. гімназії. Його отець Теодор був музикальний і по віному перейняв талант молодаєнський Денис. Батько помер 30. XI. 1886 р. на 74 році життя, а в кілька місяців пізніше, дия 29. IV. 1887 р. умер Денис у Новосільці коло Язлівця в свого брата священника, куди приїхав був на великоці свята і заразився п'ятилистим тифом. Був він незвичайно скромний, зчаста акомпаніював при різних нагодах, або й виступав як концертант. По матурі вписався був на правничий виділ. Для музичного життя у Львові, а зокрема для хору Остапа смерть Дениса була драматична втрата. Остап Ніжанковський присвятив йому в часопису „Зоря“ за рік 1888. ч. 10 дуже гарну статтю п. и. „Пам'яті Дениса Леонтовича в І. річницю його смерті“.

На нашему концерті в пам'ять Шевченка у дні 6. III. 1886 р. брав він теж участь у троє на скрипку, флейті та фортеп'яні Глянки „Сарафан“. Імен двох інших товаришів не пам'ятаю.

Шобіч Леонтовича незвичайною появою був тенор, учень VI класи Богдан-Кури'як, що відсідав Остапа Ніжанковського: „Прощай, подруго моїй весни“. Мав він голос просто феноменальний. Блукавши по світі, мав я нагоду почути голоси великих артистів, але такого голосу, що захоплював своєю силою, виконанням і декламацією, я таки не чув. Він просто гіпотизував своїх слухачів, а коли скінчив пісню, зривався ураган оплесків і зневолював співака до нових продукцій, а він їх ніколи не щадив. Яка велика поклада, що цим феноменальним голосом не заоцікувалося наше бідне матеріально-племінні засобами громадянство! Був би виріс оперовий артист високої міри. Кури'як скінчив гімназію у 1888 р. та пішов утертичним оплески в гімназії, ширив своїм голосом пошану для пісні, а його спів я згадую все, як артистичний пир, що полонив душу й серце не тільки мою, але й інших слухачів.

Мали ми ще в нашій класі гарного цитриста Івана Бачинського (1869 — 22. IV. 1906 р.), сина ректора сем. і мітрапата о. Олександра. Бачинський відіграв на нашему гімназійному концерті „Umlauf“, „Пісню“, що незвичайно подобалася.

Тому, що програма була багата, хор Остапа відсідав тільки чужі твори: Вахнаніна: „Ой навида“, Войобекевича: „Над Прутом“

і Ніщинського: „Закувала“. Четвертою тóчкою Остапа була оркестра, що відіграва Reh-a „Gavotte“

Про наш концерт писало „Діло“: „Всі продукції випали хороню. Хори під управою О. Ніжанковського виведено з повного і рецізію. Красно пописалися учні й свою оркестрою та грою на фортеп'яні й на цитрі. Сольовим співом всіх одушевив учень Б. Кургяк. Декламації виголошено зовсім поправно. Взагалі вечорок показав, що між нашою молодю знаходяться знамениті таланти, надія Руси. Дир. Ільницький і проф. Ол. Борковський в своїх прегарних промовах затріли молодь до совісної й витривалої праці в навуках на пожиток руському народові, краєві і державі“ („Діло“ 1886. ч. 23).

Промова о. Ільницького не була передбачена в програмі, вона свідчить тільки про те, яке враження викликали в його душі музичні й вокальні продукції молодих хлопців, коли він вважав за вказане до них промовити.

По концерті відбулася спільна вечеря тих, що брали участь в ньому, у приватній харчівні члена „Зорі“ Кучинського. Платили ми від особи по 50 крейцарів і за те дістали шинку, котлету, чай і дві плянки пива. Горілки ми не пили. Між нами, учнями, явилося кілька членів „Акад. Братства“, Еронім Калитовський, письменник, пізн. адвокат у Стрию (1866 — 1926.), баритон Вол. Лев., Кирило Трильовський та, мабуть, також Евген Петрушевич, пізн. диктатор України. Старий „братчики“ промовляли, а учні відповідали їм словом та післею.

Спільна вечеря протягнулася до другої години вночі, почім скрітіло нас уладити модного тоді „гусака“, що запровадив нас до каварії Добровольського при вул. Krakівській. Тут пили ми чай.

Боронити наш поступок гді, хотби тому, що він дав нагоду русофільському „Слову“ до напасті на акад. гімназію. „Слово“ за рік 1886. ч. 22. писало: „Надослано е. Поздно въ ночи 6-го (нов. ст.) марта былъ я по невольнимъ свидѣтелемъ слѣдующаго явленія. Въ 2½ часовъ ночи встрѣтился я необыкновенно великое число 50—70 молодиковъ 15—17 лѣтнихъ, въ прехорошемъ настроеніи, которыхъ среди громкихъ разговоровъ направляли свои шаги куда-то въ ринокъ. Они разговаривали по русски и то было причиною, что я былъ любопытенъ узнать, кто они и куда идутъ. Всѣ пошли въ кофейню Добровольского, куда мгъ, конечно, не понадобилось вступити. Я узналъ послѣ, что то ученики тѣхъ здѣшнихъ гімназій. И все то дѣлается передъ окомъ такихъ школьныхъ настоительствъ. За сообщенный мною фактъ беру полную отвѣтственность на себе и на случай процеса (vide: Parlamentär) поставлю свидѣтелей (Того дня былъ музикально-декламаторскій вечеръ, устроенный учениками никой гімназіи въ память 25-лѣтніи годовщины смерти Тараса Шевченка). Н.“.

Ми ще не прочитали доносу в „Слові“, як прийшов наш господар класи Ол. Борковський на годину й промовив коротко, але рішуче: „Концерт випав світло, та ціле враження ви самі підкосили. Як скінчите гімназію й возьмете палички в руки, можете йти до каварії. Але вам, учним, цього робити не вільно. Виминайте всяку нагоду, що

могла б поизити вартість нашої школи. Вашим поступком ви мене та інших професорів важко захуриши. Не робіть цього більше!"

Із слів проф. Ол. Борковського ми зрозуміли, що на цьому упійменні скінчиться й справа не буде мати дальших наслідків. Все ж таки нам самим було невесело, бо саме в р. 1886 повели русофіли завзяту боротьбу проти нашої гімназії.

„Московські Въдомости“ з дня 3 (15) I. 1886 року помістили буди статтю „Вѣсти изъ Галиції“ про виховання молоді в акад. гімназії. Було там сказано, що з цієї гімназії виходять атеїсти, соціялісти і анархісти. Статтю „Московскихъ Вѣдомостей“ передрукував редактор віденського русофільського часопису „Parliamentär“ др. Жівін (чех). Директор гімназії о. Ільницький заскаржив д-ра Жівіна перед віденським судом. Відбулася розправа і трибунал не згодився на переведення доказу правди, аж на переслухання свідків та засудив Жівіна на 8. днів арешту з одним днем посту, на страту 60 гульденів з кавцій та на покриття коштів процесу. (Слово 1886. ч. 48).

Д-р Жівін виє рекурса до вищої судової інстанції, і касаційний трибунал зніс засуд та розпорядив пову розправу („Слово“ 1886. ч. 110).

На замітах русофільської преси не було слова правди, все ж редактор „Parliamentär-a“ міг виволікати проти акад. гімназії всілякі підозріння й наклепи. Шоб до цього не допустити, кресвий карний суд у Відні рішив дня 17. II. 1887 року відступити від дальнішого процесу проти д-ра Жівіного. Таке рішення уважаю за покривдження гімназії („Діло“ 1887. ч. 19).

В чотири дні по концерті в акад. гімназії виступив дні 10. III. 1886 р. хор Остапа на Шевченковому святі, що уладжувано на „Бесіді“. Як писало „Діло“, „програма була виведена знаменито самими молодими силами. Серце билося з безконечної радості, глядачи на молоді таланти та на їх видиму працю над своїм образуванням. Першу точку програми Лисенка „Quodlibet“ вивів хор молоді зовсім добре. Хор „Поклон“ Вербицького, сольо-квартет, в якім взяли участь солісти Гушалевич і Теліховський (баритон) і хор славної композиції Нішинського „Закувала“ виведені знаменито“. З хору Остапа виступили „ще два молодешкі грачі на цитрі іш. К(ушинський) і Б(ачинський), а вони віддали з прецизією „Думку-шумку“ Завадського. В салі стало тихо, хоч мак сій; кожне ухо ловило мелодійні звуки того ніжного інструменту, що ним є цитра“. Великим похвалами обсипало теж „Діло“ п'яністку п-ну Гладиловичівну, соліста Гушалевича і декламаторку п-у Леонілю Лопатинську. Щирі слова призначення висловило для баритона Володимира Лева, що враз із п-ою (Оленою) Левицькою відспівав дуета з „Дон-Жукана“ Моцарта. Зокрема похвалило „Діло“ тріо Глинки „Сарафани“, що виконали члени оркестри Остапа. Усі точки програми виведено під артистичним оглядом беззмітно, а „Діло“ кінчило звіт словами: „Всі ті, що зібралися на „Бесіді“, виходили з того концерту одушевлені, підкріплені на дусі. Молодь, надія і запорука країшої долі Руси, не законче талантів, якими нас Бог щедро наділяє. А того нашій убогій матері Русі найпаче треба. („Діло“ 1886. ч. 23).

В місяць пізніше, дня 10. IV. 1886 р. дав Остап третій пописаний виступ свого хору, цим разом перед польською молоддю й професорами львівської політехніки. Слухачів у політехніці було тоді взагалі мало, а українців ледви кілька. Польські студенти були восту позитивним елементом. Вони приїздили до Львова здебільша з Королівства, а що там зазнавали поляки чимало угніту від царської влади, тому на студентів українців дивилися вони іншими очима, як місцева, польська молоддь. Через те у львівській політехніці витворювалися між молоддю культурні відношення. Польські техніки цікавилися нашим життям, письменством і музикою. Одним із об'явів братання польської молодді з українською був виступ хору Остапа. Йому присвятило „Діло“ цікаву згадку, що вповні заслуговує на те, щоб її повторити. „Діло“ (1886. ч. 36) писало: „Товариство студентів політехніки „Братня поміч“, що його членами є кілька русинів, уладило дня 10. IV при участі хору руських студентів під управою п. О. Н. вечерок музично-декліматорський в пам'ять 25 літніх роковин смерті Шевченка. В салі товариства (в дійсності було це в авлі політехніки), украсений квітами й бюстом Шевченка, явилося на вечерок кілька професорів політехніки з родинами й над 200 студентів політехніки й академіків. Хор відспівав на першу точку програми: „До руської пісні“ В. Матюка, а на 8-му „Закувала та сива зазуля“ Ніщинського, а на загальне бажання ще одну пісню: „З окрушків“ Нижанковського. Виконання квартетів, як і соло тенорове п. Б. К., викликало правдиве одушевлення. Опілескам не було кінця: Точку третю й шосту виконав член товариства п. Сухецький. Він відіграв Беріота „Елегію“ і Вечієвського „Мазурку“ та показався в тих трудних до виконання, а хороших кусниках, справдешнім віртуозом. Другу й сему точку програми виконавши декламації: „Дума“ Шевченка, яку витолосив по-руськи член товариства п. Монсе і „Кавказ“ в польському перекладі, віддекламований п. Коморницьким. Обидві декламації були дуже удачні. Перлою однаке вечерка була точка п'ята. — відчит п. Монсе п. и. „Rys. literatury russkiej“ Відчит був оброблений, по більшій часті, після руських жерел. Прелегент згадав в п'ятому про руську літературу від найдавніших часів; назвав по імені всі пам'ятники старинної літератури; даліше згадав про Котляревського і його наслідників в Україні, а про Маркіяна і його товаришів у Галичині; подав опісля коротку біографію Шевченка й погляд на його письма; даліше звернувся до останніх років діяльності русинів у літературі й згадав про покійних Навроцького й Барвінського та закінчив свій відчит покликом до товаришів, щоб, окрім своєї літератури, студіювали і руську, пізнали її, а тоді пересвідчаться, яка чудова її краса“.

Цей концерт братання стойть мені ще сьогодні в живій пам'яті. Пам'ятаю, що явилися на ньому три професори-українці: Осип Волошин, знамений ботанік (1835—1918), славний геолог д-р Юліан Недведський (18. X. 1845 — 7. I. 1918) і проф. Маринак. Вони так захоплювалися піснею Остапового хору й соловим співом Б. Курияка, що прийшли до нас по концерті й стискали наші руки. Ми співали в дійсності, як солові, а пісні Остапа Нижанковського: „Працай, по-

другої моєї весни" і „Ах деж той цвіт" в інтерпретації Курш'яка були справжнім триумфом мистецького виконання. Тоді обсяпано Остапа квітами.

Кирило Студицький.

Львів.

ЗАНЕПАД МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ГАЛИЧИНІ за 1850-ті роки. (Докінчення).

Такі були музичні відносини в 50-тих роках у Галичині. В порівнянні з початком ХІХ-го сторіччя поступу був, але об'єктивно треба признати, що музичне мистецтво було в занепаді. Після зрушения й досягненій 1848—49 років, поступово настає застій і припинення дальніого розвитку, і то не лише па музичному полі, але взагалі па культурному та економічному. Іван Франко так характеризує цю добу: „По гарячковім руху 1848-го р. наша суспільність пішла за покликом свого чільного поета Гущалевича: „Мир вам, браття, всім приносим", і жила справді мирно, так мирно, як може ніколи перед тим, а певно, як ніколи потім. І які ж були результати того миру? Ось найважливіші: Некорисне для нашого народу й без протестів з боку його інтелігенції рішення справ індемізації та сервітутової, здичіння та розничення селянства далеко більш, як було за панщини, пропущені без уваги всіх державних змін, що вже від половини 50-их літ перли Австрію на дорогу конституційного розвою, й покна непідготованість народніх мас до конституції, безмірний зрист сервілізму та чинопочитання серед інтелігенції, яким вона щосили старалася заражувати й народні маси, і, нарешті, повна духовна безплодність інтелігенції, що за 10 літ не витворила ані однієї книжки, ані одного твору, ані однієї інституції, що служила б справді насущним, живим потребам народу".¹⁰⁷

На музичній ниві залишилися тільки другорядні працівники, ще, не зважаючи на свою працю, не могли посунути музичної справи вперед (Рудковський, Любович, Леонтович). Браші сили покидають Галичину (Борковський, як побачимо далі Іван Лаврівський і недіяльний тоді М. Вербицький), а навпаки, — із-за кордону приходять люди для української музики безкорисні (Лейбольд, Геслі), а деякі ж явіть шкодять і профанують її (Седляк).

Але прийшла на чергу справа, яка до певної міри електризувала й організувала галицьку суспільність і показала вихід із цього зачарованого кола. Це була справа українського професійного театру.

Ініціатором цього діла був Юліан Лаврівський, віце-маршалок галицького сейму. Він вистарався дозвола на відчинення „Руської Бесіди" у Львові 15 листопада 1861 р. і піддав думку, щоб, за прикладом інших слов'янських народів, це товариство взяло на себе організацію українського театру. Передусім треба було гротеск. Видано відповідні поклики в пресі, і справа театру стала популяризуватися в цілій Галичині; зразу здобула багато прихильників і вже цього самого року почали до „Руської Бесіди" напливати

грошеві датки на театральний фонд.¹⁰⁸ Почали викінчувати залю Народного Дому у Львові, де мали відбуватися вистави, почали скуповувати театральний репертуар, старалися про концесію у управиства та підживували майбутніх акторів і головним чином — директора театру.

В цьому часі почала „Руська Бесіда“ влаштовувати декламаційно-музичні вечори, що на них могли рекомендувати себе молоді кандидати мистецтва, також принараджали студенські хори, диригенти й співаки еолісти. Заворушилися тоді галицькі письменники, бо бачили, що театр не буде мати українського репертуару. Заворушилися й музики, бо знали, що справа музичного репертуару для театру стоїть ще гірше, ніж справа драматургів. Ясна річ, в майбутньому театрі музика мусіла відіграти першорядну роль; треба було придбати репертуар не тільки співогор, але й музики антрактової, яку можна було б пристосувати до кожної вистави. Треба було також ангажувати якесь оркестру, відповідного диригента, хормайстра і т. д.

В 1863 році основано у Львові співоче товариство, що мало за завдання між іншим: „готувати співочу частину майбутнього театру“.¹⁰⁹ На жаль, це товариство не могло приступити до практичних занять, бо не було тоді у Львові відповідного українського диригента.

Всіми цими справами жваво діставалася галицька сучасність; в оснуванні театру вона бачила не тільки своє культурне відродження, але й велике політичне досягнення. Наплив грошових датків іще посилився.

В травні цього ж року звернувся виділ „Руської Бесіди“ офіційно з шокликом до українських драматургів, а також до „іскусників наших музиків, щоб пегайко свої музичні твори, композиції до співогор, відповідні увертюри і т. д. присилали видлові для використання“.¹¹⁰

Серед цих приготувань пройшло ще кілька місяців, аж надійшов рік 1864 і справа українського театру наблизилася до своєї реалізації. На директора і водночас головного режисера придатної людини в Галичині не було; отже запросили з Великої України артиста Омеляна Бачинського з дружиною, також артисткою, і доручили їм організувати цілу театральну трупу.

Омелян Бачинський народився 1833 р. в Галичині, в селі Жукотині біля Турки, у священичій родині. Батьки певно хотіли виховати його на священика, посыдали до школи, старалися, як могли, щоб йому допомогти промостити шлях до спокійного колись та без журного життя. Та молодого Омеляна манив інший світ, — зачарований світ театральних куліс. Вже 1. січня 1852 р., отже, мавши 19 років, вступив він до польського театру у Львові і перебував у ньому до 1. червня 1857 р. Потім переїхав за кордон і грав у польських та польсько-українських театрах в Кам'янці, Бердичеві, Одесі, Києві й Житомирі. Це тривало до кінця 1863 р.¹¹¹

З нагоди його повороту назад до Галичини писало львівське „Слово“ (1864, ч. 1): ..На директора українського театру приїхав

днями з Волині, поціканий нарочно для цієї мети, т. Омелян Бачинський, бувший донедавна директор польського театру в Житомирі, родич одного із знаменитих діячів нашої української справи. Пан Бачинський, сам із походження українець, мав уже нераз чагоду в Житомирі виставляти з добрим успіхом українські співогри І. Котляревського... Привіз він із собою багатий сценічний репертуар, що складається з коло 70 українських драматичних творів, які в Україні й у Росії в прилюдних театрах від часів І. Котляревського з успіхом виставляються".

Ангажовано до нового театру військову оркестру й диригента Лайбольда; хордайстром і корепетитором був В. Шмацяржинський.

Перша вистава відбулася в Народному Домі 29 березня 1864. Було це велике свято для галичан; приїхало багато гостей з провінції і взагалі цілу виставу влаштовано з великою помповою. На початку заграла оркестра під керуванням Лайбольда увертуру Вербицького, потім ішла декламація „Прологу“, далі австрійський гімн, а врешті сама вистава. Вибрано на відчинення театру „Марусю“, перероблену з повісті Квітки-Основ'яненка, з музикою Вінкента Квятковського. В антрактах оркестра грава коломийки Тимольського й ін.¹¹⁴

Усіх першої вистави був цілковитий. Загальне захоплення скликала також Увертура Вербицького. Це підкреслила не тільки критика українська, але місцева німецька та польська.¹¹⁵

Після цього почалися систематичні театральні вистави у Львові, що проходили завжди при заповненій салі. Однаке їх музична частина була незадовільна. Музичного репертуару галицького майже не було і через те мусіли ставити співогри німецькі і французькі, або різні дилетантські твори з Великої України, дуже сумнівої вартості, що їх привіз із собою з Житомира О. Бачинський.

Між цими творами була передусім музика директора оркестри волинського дворянського театру Вінкента Квятковського до п'єс: 1. „Маруся“, перероблена Ол. Голембіовським з повісті Квітки-Основ'яненка; йшла 29 березня 1864. 2. „В е р х о в и н і“ драма в 3: діях і 9. картинах, перекладена з польського Есен. Климкевичем, музика І. Н. Новаковського, колишнього директора львівського польського театру і Вінк. Квятковського; йшла в 1864 р. два рази.¹¹⁶ 3. „Один порадував, другий потішив“, жарт в 1. дії А. Е. Ващенка-Захарченка, йшов 12 червня 1864 р.;¹¹⁷ 4. „Б е - з у м и а“ драматична картина в 1. дії, перекладена з твору А. Пушкіна, йшла 17 листоп. 1864 р.;¹¹⁸ 5. „К а т р у с я“ драматичний образок в 1. дії, йшов 30 квітня 1865 р.;¹¹⁹ 6. „Б у в а л ь щ и - на“, або „На чужий коровай рот не рознимай“, жарт в 1. дії А. Вельсовського, йшов 13 березня 1866 р.¹²⁰

Далі йшла музика артиста кам'янець-подільського театру Антона Яиковського до п'єс: 1. „Москаль чарівник“, жарт в 1. дії І. Котляревського, йшов в 1864 році три рази. Рецензент „Газети Народов-ої“ писав, що музика Вербицького до тієї самої п'єси (з 1849 р.) була краща;¹²¹ 2. „А д а м і Е в а“, оперета

в 2. картинах з французького, йшло 1864 р.;¹²² 3. „Покійник Опанас“, жарт в 1. дії, слова також А. Янковського, ішов 1864 р.;¹²³ 4. „Сватання на Гончарівці“, в 3. діях, Квітка-Основ'яненка, ішло 1864 р.;¹²⁴ 5. „Чумак український“, жарт в 1. дії, йшло 1864 р.;¹²⁵ 6. „Материнське благословлення“, співогра в 5. діях з французького, ішло 1865 р.¹²⁶

Пспав тоді на українську сцену у Львові Й Степан Данилович Паливода-Карпенко (Васильківський Соловій). Він був членом російської сцени, тоді в м. Мінську; свої співогри писав у той час, коли майже в усіх театрах Росії з успіхом виставлялися українські співогри І. Котляревського. Дружина й дочки Карпенка також були членами мінської театральної трупи й мали славу різних російських театрів, особливо в Новгороді.¹²⁷

Крім акторського заняття Степан Карпенко ще писав і видавав друком поезії свої власні й рідного брата Грицька, напр. „Ландыші Київської України“ 1848 р., „Катерина“ (сценічна перерібка Шевченкової поеми) 1845 р., „Зелений Барвінок“ 1845 р. і ін. У деяких статтях Ст. Карпенко гаряче, хоч і недотепно, захищає права та спроможності української мови. В листі до генерал-губернатора Бібікова він сказується: „Таланты мои вянуть въ гробовомъ сундуку неизвѣстности, и, къ несчастью, съ 13 лѣтъ огонь поэзии горитъ въ моей груди, — паконецъ, я достигъ желаемой цѣли, обратилъ особливое вниманіе на малороссийскій языкъ и я, еще первый, издалъ трагедію, мелодрамму и драмму и прочее“... Графоманія Карпенка, що її вінцем було видання творів у 4 томах (СПБ. 1860), викликала однодушний осуд критики. Шевченко так писав про поетичну творчість Карпенка: „Скажи жъ ти мені, ради всіхъ сяютихъ, звідкіля ти взявъ ці в'язлі, безъ якого аромату „Київські Ландыші“? Бідні земляки мої думають, що свою чудовою мовою вони мають повне право не тільки писати всякі пісенітниці, а ще й друкувати! Бідні, і більш нічого!“¹²⁸ А що був С. Карпенко діяльний, як композитор-дилетант, що написав багато пісень і співогор, як напр. „Беззаботний“, „На хліб з водою“,¹²⁹ „Насамперед скінчансь, а потімъ повігчались“, „Стародавній математик, або кончина землі і представленіє світа од комети“, „Що таке любов“¹³⁰ і інші. Деякі його „композиції“ з'явилися також друком, напр. „Васильковський Соловій: 130 пісень народніх і ненародніх для одного голосу з фортеп.“ — Вид. М. Бернард. С. Петербург 1864, або „Васильковський Соловій київської України: Славяно-руський Альбом для фортепіану. З портретом С. Д. Карпенка. За співом на один голос“ (Мабутъ, 1866 р.). Все це твори так само беззвартоцні, як і його поезії.

Був Паливода-Карпенко якимось родичем нашого Михайла Вербицького і дивувався, що його запроторено в глухе село Мани.¹³¹ 1865 року писав у листах, що збирається їхати до Праги і при цій нагоді вступити також до Львова.¹³² Правда, його зв'язки з львівським театром не переривалися й далі, і згодом в 1867—68 рр., коли на галицькій сцені настала криза, люди, що стояли близько театру,

лістувалася з Степаном Карпенком і іншими сценічними діячами з Великої України (напр. з Семеном Гулаком-Артемовським), сподіваючися від них помочі. Але переговори нічого не довели.¹²⁸

В кожному разі Карпенко львівському театрі постачав багато п'ес із своєю музикою. З них однічче використали небагато: 1. „Татяна Переяславка“, оперета в 2. діях, що йшла 1865 р.¹²⁹ і 2. „Жидівська мудрість, циганська хитрість і козацька простота“, що йї інструментував Лайболльд, їшла також 1865 року.¹³⁰

„Наталя Полтавка“ І. Котляревського йшла вперше 17 квітня 1864 з музикою „священика В. Г. Г., друга автора оперети“.¹³¹ Про цього музику пише „Полтавець“ у „Слові“ так: „В афіші театральному написано, що музику до „Натали Полтавки“ доробив друг Котляревського. Я вперше зреду це чую. Може воно й правда, тільки видно, що друг автора не знав народньої української пісні й музики“.¹³²

До однієї п'єси доробив музику навіть хормайстер театру В. Шмацяржинський, а саме до „Заручин на помацькії“, образка із життя в 2. діях Ів. Наумовича, що йшов 1865 р.¹³³

Крім цього йшло 1864 р. декілька п'ес, що до них музику підобрал „Е. Б.“ — правдоподібно це був сам Емілій Бачинський? 1. „Кум мірошник“ або „Сата на в бочці“, жарт в 1. дії Дмитренка;¹³⁴ 2. „Голодний і влюблений“, жарт в 1. дії, переклад з французького;¹³⁵ 3. „Запорожці“, історична повістка в 3. діях Карла Гейнча¹³⁶ і „Сватання на вечорницях“, співогра в 1. дії, перекладена з польського.¹³⁷

Як видно з цього переліку, репертуар театру був бідний не тільки з огляду на твори драматичні, але ще в більшій мірі по сторінці музичній. Все це були композиції в високому ступені дилетанські, немистецькі, здебільша писані людьми неосвіченими для провінційних аматорських сцен. І дивно, чому дирекція театру не використала хоч тих кілька п'ес, які мав готові Вербицький ще з 1849 року? Чому вибрали „Москаля чарівника“ Квятковського, а не взяли зразу „Жовніра чарівника“ Вербицького, хоч на це звертала увагу польська критика? Чому не виставляли Вербицького „Прощих“, „Гриця Мазинці“, „Замрошеного котика“, „Чорноморського побуту“, хоч публіка була дуже жадна на свої рідні, галицькі композиції й вони певно мали б успіх не менший, ніж 1849 року? Правда, щодо текстового драматизму — були це також твори не великої вартості; але ж і всі ці п'єси з музикою Квятковського, Янковського, Шмацяржинського і т. ін. були нікчемні, а до того й не галицькі. Думаю, що винен був тут директор Бачинський, що галицького репертуару, який лежав десь у рукописах, не зінав, а використовував здебільша речі, добре йому відомі із свого власного запасу.

Єдиний твір Вербицького, що його прийняли тоді до репертуару львівського театру, була співогра: „Козак і охотник“, що йшла

вперше 12 червня 1864 року¹⁴⁰ й у тому самому сезоні вдруге 20 жовтня.¹⁴¹

На вищеперелічених п'есах вичерпувався ввесь музичний репертуар українського театру в 1864 році. Вербицький, хоч не використаний цілком, був єдиний галицький композитор, що появив тоді на сцені. Але відносини скоро змінилися. Бо коли виділ „Руської Бесіди“ розписав був конкурс на театральні твори, точало їх прибувати щораз більше, і тоді прийшли до голосу також галицькі композитори, головним чином Іван Лаврівський та Михайло Вербицький. Особливо цей останній працював тоді дуже інтенсивно, постачав усе нову й нову музичну до різних сценічних творів, здобув величезну популярність і яскнайтісніше зв'язав історію нашого театру з своїм іменем.

ПРИМІТКИ.

¹⁴⁰ Сценічні твори Вербицького називають снівограми також Б. Кудрик,¹⁴² а від його перебільшення цю назву й ми.

¹⁴¹ Деяло з цих видань збереглося в бібліотеці Народ. Дому у Львові між потвою спадщиною Порфіра Бажанського, а деяло в родинній потозбріді Матюків у Гуті, біля Рави Руської.

¹⁴² Табеля ця взата із праці Б. Кудрика.¹⁴³

¹⁴³ Газета Народова, 1864; передруковано у „Слові“, Львів 1864, ч. 25, ст. 100, звідкіля я й цитую.

¹⁴⁴ Анонімна стаття „Оть Перемишля“, у „Слові“ 1863, ч. 16, стр. 67.

¹⁴⁵ Д. Січинський називав їх іноді симфоністами, або рапсодіями (Вид. „VI симфонія“ Вербицького 1905), або увертюрами.¹⁴⁶ Др. Б. Кудрик¹⁴⁷ рішівся на називати увертюрою.

¹⁴⁶ „Справедливі театральне Видтла „Бесіди рускої“ за рік 1863.“ — „Слово“ 1865, ч. 25.

¹⁴⁷ „Вечеръ въ память Тараса“, — автограф додаток в „Основі“, Львів 1871, ч. 48—21.

¹⁴⁸ С. Воробкевич подає неправдиву згадку, що його, якже одруженого, призначили 1848 р. до семінарії.¹⁴⁹ Сучасні шематизми не показують його і взагалі ціла діяльність Вербицького в цей час доказує, що він у семінарії не був. Проте в 1850 році його висвячене, — значить, був на екстерні.

¹⁴⁹ Institutum cantorum et magistrorum scholae: D. Michael Wierzbicki tendit arithmeticam et instruit in arte scribendi (Шематизм перемиської спархії за рік 1849).

¹⁵⁰ Що це сталося відомо в осені, виводжу з того, що факт висвячення залишився в шематизму перемиськ. спархії на рік 1851 додатково, уже під час друкування, у відділі: Mutationes factae durante typō.

¹⁵¹ Дату народження Михайла виводжу приблизно: у „Слові“ 1866, ч. 61 є підомість, що холодний Михайло Вербицький (сніг) закінчив з відзначенням 2-го класу гімназії в Перемишлі. Мусів мати тоді 12—13 років.

¹⁵² Шематизм перемиськ. спархії з років 1851—1857.

¹⁵³ Шематизм перем. спар. на рік 1858.

¹⁵⁴ „Слово“, Львів, 1871, ч. 3.

¹⁵⁵ В Шематизму перем. спар. на рік 1858 Вербицький значиться ще: ухочатися, а на рік 1859: відінв.

¹⁵⁶ Перелік усіх: „Слово“, Львів, 1867, ч. 69.

¹⁵⁷ „Слово“, Львів, 1865, ч. 56.

¹⁵⁸ П. Бажанський: Гдено про музичну въ загальнѣ, а про сильѣ пригребнѣ въ особенности. — „Діло“, Львів, 1881, ч. 34.

¹⁵⁹ „Зоря Галицка“, 1850, ч. 19, стр. 113.

¹⁶⁰ „Зоря Галицка“, 1850, ч. 37, стр. 220, і ч. 86, стр. 530.

¹⁶¹ „Зоря Галицка“, 1851, ч. 63, стр. 513.

¹⁶² „Зоря Галицка“, 1853, ч. 23, стр. 261.

¹⁶³ „Вѣстникъ“, Відень, 1854, стр. 215.

- ⁸⁷ „Зоря Галицька”, 1855, ч. 24, стр. 384.
- ⁸⁸ „Зоря Галицька”, 1851, ч. 12, стр. 102.
- ⁸⁹ Невідомо. Бачимо його там уже 1851 року.
- ⁹⁰ Чи не буде це швейцарський органіст і композитор Adolf Friedrich Hesse (1808—1863)?
- ⁹¹ „Зоря Галицька”, 1851, ч. 33, стр. 272.
- ⁹² Ів. Лаврівський: „З Перемишли”, донес у „Вестнику”, Віденський, 1854, стр. 3—15.
- ⁹³ Рукопис належить в архіві Польського Муз. Тов. у Львові. Автограф цього твору подано за Б. Кудриком.¹⁸
- ⁹⁴ „Зоря Галицька”, 1851, ч. 16, стр. 134.
- ⁹⁵ „Теодор Леонтович”, — посмертна згадка у „Ділі”, Львів, 1886, ч. 134.
- ⁹⁶ Анонімний донес у „Слові”, Львів, 1865, ч. 37.
- ⁹⁷ „Зоря Галицька”, 1848, ч. 32, стр. 134.
- ⁹⁸ „Зоря Галицька”, 1849, ч. 17, стр. 100.
- ⁹⁹ „Правда”, Львів, 1868, ч. 8, стр. 96.
- ¹⁰⁰ „Зоря Галицька”, 1853, ч. 35, стр. 104.
- ¹⁰¹ „Слово”, 1865, ч. 47.
- ¹⁰² Шематизм перед. єпарх. на рік 1854.
- ¹⁰³ „Слово”, 1880, ч. 11, стр. 2.
- ¹⁰⁴ Уривок з довгої рецензії у „Слові”, Львів, 1879, ч. 94—95, стр. 2.
- ¹⁰⁵ М. Конико: Наше п'ятіє церковное, — статті у „Рускім Слові”, Львів, 1883, ч. 23, стр. 737.
- ¹⁰⁶ „Ми чули вже неодну колядківку, гармонізовану військовими капельмайстрами, якими визначалася особливо оркестра Лійболяда” — „Примітки о музичф гості Бажанского”, анонімно, „Слово”, Львів, 1870, ч. 85.
- ¹⁰⁷ Іван Франко: „Стара Русь”, Літер.-науковий Вісник, Львів, 1906, стр. 457.
- ¹⁰⁸ Викази жертв діл. „Слово”, Львів, 1861.
- ¹⁰⁹ Проект статуту співочого товариства діл. „Слово” 1863, ч. 43—44, стр. 170 і далі.
- ¹¹⁰ „Слово”, 1863, ч. 33, стр. 131.
- ¹¹¹ „Слово”, 1863, ч. 16, стр. 67.
- ¹¹² М. Вербницький: „О твореніяхъ музикальныхъ, церковныхъ мірскихъ на нашей Руси”. Стаття у „Слові”, Львів, 1870, ч. 38.
- ¹¹³ Ст. Чарнецький: „Паміті першого піоніра театрального мистецтва в Галичині”. — „Новий Час” з 17 листопаду 1933 р.
- ¹¹⁴ Докладні описи цього вечора у „Вестнику” 1864, ч. 23; стр. 91, також у „Слові” 1864, ч. 24, стр. 93.
- ¹¹⁵ Витяги з неї діл. „Слово” 1864, ч. 24.
- ¹¹⁶ „Слово” 1864, ч. 37, стр. 148 і ч. 47 стр. 186; „Вестникъ” 1864, ч. 37, стр. 147.
- ¹¹⁷ „Слово” 1864, ч. 44, стр. 176.
- ¹¹⁸ „Слово” 1864, ч. 87, стр. 344.
- ¹¹⁹ „Слово” 1865, ч. 31.
- ¹²⁰ „Слово” 1866, ч. 18.
- ¹²¹ „Слово” 1864, ч. 25, стр. 100.
- ¹²² „Вестникъ” 1864, ч. 24, стр. 94.
- ¹²³ „Вестникъ” 1864, ч. 37, стр. 147 і „Слово” 1864, ч. 31, стр. 124.
- ¹²⁴ „Слово” 1864, ч. 42, стр. 168.
- ¹²⁵ „Слово” 1864, ч. 80, стр. 316.
- ¹²⁶ „Слово” 1865, ч. 21.
- ¹²⁷ „Слово” 1865, ч. 32.
- ¹²⁸ Усі дані про поетичну творчість Карпенків беру з „Поетичного зібралля творів Т. Шевченка”, том III, ДВУ 1929 р. стр. 86 і 639.
- ¹²⁹ „Слово” 1865, ч. 63.
- ¹³⁰ „Слово” 1866, ч. 24.
- ¹³¹ „Слово” 1865, ч. 40.

- 132 „Слово“ 1865, ч. 31.
- 133 „Слово“ 1865, ч. 38.
- 134 „Слово“ 1864, ч. 26, стр. 104.
- 135 „Слово“ 1865, ч. 92.
- 136 „Слово“ 1865, ч. 91.
- 137 „Слово“ 1864, ч. 41, стр. 164.
- 138 „Слово“ 1864, ч. 74, стр. 296.
- 139 „Слово“ 1864, ч. 85, стр. 336.
- 140 „Слово“ 1864, ч. 44, стр. 176.
- 141 „Слово“ 1864, ч. 80, стр. 316.

Стрій.

Зиновій Лисько.

Не руйнуйте цього Видавництва й зараз таки заплатіть йому свої борги!

ВІЙНА Й КУЛЬТУРА ВІЙСЬКОВОСТИ.¹

Війна — явище соціальне. Війна є одна з форм міжнародних стосунків, до якої противні сторони вдаються тоді, коли спорів, що між ними повсталі, вони не можуть полагодити шляхом мирним. Під час війни стосунки між ворожими сторонами не припиняються, а тільки лагідує їх, здебільшого, облудну мову різних парад, демаршів, пот, представень і т. п. дипломатичних засобів заступає тяжка й виразна мова зброй, — сторони розв'язують свої спори аргументами сили. Як форма міжнародних стосунків, війна належить до явищ соціальних, це бо таких, що лежать у самій природі людських суспільств. Отже, парівні з іншими формами людських стосунків, є явищем, на жаль, ніби нормальним, яке буде неспіненім так довго, як довго існуватимуть людські суспільства з усіма протиєствами й спорами, що між ними повстають.

Всі спроби т. зв. нацифістів виключити війну, як форму міжнародних стосунків, треба віднести: 1. коли вони самі вірять у можливість обйтися без воєн, — на коніт їхньої безмежної наївності, яке відкидає досвід тисячоліть та хоче знасилувати людську природу шаманськими заклинаннями, чи 2. і так буває здебільша — коли вони проповідують нацифізм для сусідів, а самі зброяться до зубів, — на коніт їхньої безмежної облудності.

Нацифізм тих держав, що добровільно себе обеззбройли, виникає як їхньої слабості, як конечності, при якій вони здають себе на ласку сусідів, і їхній приклад не може послужити за підставу, щоб знести зброяння по інших краях.

Обличчя війни. Війна має кілька облич і, на перший погляд, — погляд звичайний, що панує в громадянстві — відається, що вона складається з самих суперечностей. Коли ж глибше й уважніше

¹ Радо давно місце в „Нашій Культурі“ на винесення питань військової культури. Це стаття дискусійна — Редакція.

іридовитися до воєнних явищ, то легко встановити ту провідну думку, що війна являється єдиною остаточною можливістю, при якій міжнародні противенства й конфлікти можна вирівняти. За рік перед італо-абесинською війною Мусоліні сказав був журналістам: „Слова — хороша річ. Але... більш переконливою річчю є кулемети, гармати, танки, літаки й панцирники“...

Перше обличчя війни представляє жахливий образ страшної руйни, в якій мільйонами гинуть людські одиниці й цілі суспільства, руйнуються, нищаться й гинуть надбання моральне, культурне й матеріальні ціліх поколінь, черствіють, викривляються й дичавіють характери, приходять голод та хвороби, нечеснота й безумінна праця, на фронтах і по занідлях, сотні тисяч забитих, мільйони ранених, пекільників-бранців, удів, сиріт, калік; як наслідок поразки — приходить криваві революції, що докінчуєть руйну...

І тут же поруч бачимо друге обличчя війни, — образ великого подвигу, саможертви й милосердя, в яких проявляється та велика любов, поза якою «ісінто більшої любові не має над ту, як хто життя власне поклав би за друзів своїх», коли в трудах-терпіннях воєнних гартується дух і тіло, формуються й стаються характери, коли люди набувають найкращих людських чеснот.

Війна виправляє кривди, яких упродовж століть зазнавали поневолені народи, розвалює держави-гнобительки, привертає волю поневоленим, покликуючи до життя нові національно-державні організації, як це ми бачили в прикладах сучасних — Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Фінляндії, Єгипту, держав арабських, як теж віддає в неволю ті народи, що через свою нездібність на ту долю заслужили, як це бачимо на свіжому прикладі Абесинії та на трохи давнішому... гласному. Війна — це іспит народу на політичну дозрілість, і хто до цього іспиту належно не підготовиться та в віршину хвилину його не складе, той... лишається „на другий рік“, що в житті народів часом триває століттями. Формулу для цього іспиту ще в IV в. дійів Аларія Готського під стінами Риму в двох словах: *Vae vicitis!* (горе переможеним!).

Шід час війни сторони напружають усії свої зусилля, розумово-творчі здібності, наслідком яких повстають тисячі нових корисних винаходів, що потім переходят до їхденної вжитку в часах мирних; війна прокладає нові шляхи, відкриває нові джерела багатств і продукції, спричиняється до взаємного пізнавання людських суспільств, збуджує приємну в неволі національну свідомість, розносить-понирає здобутки культури й цивілізації між народами відсталими чи первісними — всебічно збагачує людську культуру, щедро винагороджуючи страти, що їх сама ж і спричинила.

Цим разом бачимо ще одне обличчя війни — могутню спонуку, що змушує суспільства до зусиль, не дає їм у вигодах мирного життя следашти, спуститися й виродитися, предстає перед людьми не тільки, як гоїне *metemphysis mortis*, а також — як бадьоре *хуторе metemphysis*.

Війна — це не тільки криваве замгання збройних чинів до взаємного ищення, але й змагання сил моральних та фізичних, які напружаються до крайніх своїх гранич на фронтах і по занідлях. Зібрана в великих масах людність під час війни привчається до

спільного зусилля, скерованого до спільної цілі. Спільність праці й зусиль привчає до послуху й солідарності, виробляє товариськість, кожного дня дає змогу виказати геройство, саможертву.

З воєнної історії знаємо, що остаточно перемагає та сторона, яка збереже свої моральні сили довше, ніж ворог, і завжди, при рівності решти умов перемога випадає на бік моральнішої сторони.

Війна таким чином вимагає від сторін великої моральності — змушує людські суспільства плекати-розвивати свої моральні сили. — Бачимо ще одне обличчя війни — бачимо в ній будителя, сторожа й суддю моральності в суспільствах. — В своїх воєнних максимах Наполеон I говорить: „Поразка, якої зазнала армія, почалася задовго до війни“, цебто, що та армія в свій час занедбала плекання свого духа.

Після війни не тільки в державах-учасницях її, а й у державах-сусідах, що до війни приливаються збоку й бачать наслідки її для переможців і переможених, — уряди їх суспільства всіх держав горячково вивчають всі ті внутрішні причини, які виливають на перебіг і наслідки війни. В зв'язку з тим перепроваджують великі й різносторонні, часом, грунтовні реформи рішуче в усіх царинах свого державного й суспільного життя, в цілях підвищення до вищого ступеня загальний рівень своїх країв під поглядом культури духової й матеріальної, від яких залежить воєнна перемога, усувають явища від'ємні, підсилюють додатні, — змагають до всебічного удосконалення й оздоровлення державного організму.

Наслідком таких реформ збільшується інтенсивність у праці суспільства, будується нові фабрики, повстають нові й розбудовуються іспі涓і галузі всілякого промислу, відчиняються нові школи і т. ін.. і т. ін.

Таким чином, бувши війна сама в собі явищем жорстоким у засобах, являється одночас м могутнім двигуном до підвищення й поглиблення людської культури, — обертається до нас своїм другим обличчям —носіє культури.

Наше ставлення до війни. Не бувши аполеготами війни, як форми людських стосунків, не можемо бути й пацифістичними противниками її вже тому, що людство не має жодних гарантій чи аскурації від вибуху війни — сторона противна завжди спроможеться її пакинути, як це було за час усієї історії людства, як це, зрештою, сталося на наших очах у недавньому збройному конфлікті італо-абесинському, чи як це зараз відбувається в сучасному конфлікті японсько-китайському.

Наші предки, в особах українських владик, у меморіалі до польського правительства (весною 1621 року) так характеризують війну та військо, пишучи про козаків: „Бог керує ними, і Він то тілько знає, на що заховує ті останки тієї старої Руси та розширює їх правнію й силу їх на морі й на землі довго, широко й далеко. Бог держить їх і ними править; як один писав, що Бог положив татар на землі, як перуні і громи, і німі християни навіщає й карас, — так і козаків низовських запорозьких (і донських) положив Віл, як другі перуни і громи, щоб ними страшити й громити невірних турків і татарів“.

Ідучи за прикладом наших козацьких предків, і ми вважаємо війну за вияв промислу Божого, що війною зрівноважує та регулює суперечності між людськими суспільствами. Тому в покорі серця перед Вищою Волею Вседержителя приймасмо війну, як едину можливість і, в наших умовах, як едину конечність заразом, щоб суворими засобами війни привернути нашій Батьківщині належне її місце в родині вільних і волею своєю щасливих народів. Під цим поглядом війна для нас — оправда й благословення, як... ніж хірурга.

Суть і ціль війни. Життя кожної істоти є безперестанна боротьба за своє місце під сонцем.

У істоти людської, обдарованої розумом і волею, боротьба ця позначається досконалінням і поступом та полягає щільні досвіди; наслідки боротьби, остаточно, виражуються, в культурних надбаннях, як зусиль розуму й волі та продуктів праці.

Війна — найвищий прояв боротьби за існування уже не одиниць, а ціліх людських суспільств і вимагає від людських розуму й волі найбільшого збройного й однодушного напруження й зусилля.

Стверджено, що викликані війною великі й напруженні зусилля розуму й волі, в наслідку дають той ефект, що величезна більшість найрізніших культурних надбань, з яких від тисячоліть користає людство, зродилися саме під тисненням жорстоких вимог війни. Ще Геракліт був сказав, що „Війна, боротьба — це початок, ще творець річей“.

Знаючи неуникненність війни, як явища соціального, можемо війни не хотіти, але мусимо бути до неї готовими, чи то, як повчали стародавні державники-римляни: *Si vis pacem — para bellum* (хочеш миру — шукайся до війни).

Ціллю війни є підчинити собі волю противника через воєнну перемогу над ним.

Відвічні закони війни, в якій сторони змагають до перемоги, вимагають від них, щоб кожна посідала щонайменше однакові, коли не ліпші — зброю, підготовку, вправність, сили моральні й фізичні й т. п. засоби-передумови перемоги, а ніж ті, що їх посідає противник.

Тому, що всі ці засоби й знаряддя війни й перемоги є продукт людської культури, то під цим поглядом війна вимагає від сторін — посідати щонайменше рівновартину, коли не вищу й не багатшу культуру, ніж противник, щебто остаточно на війні приходить до змагання культур. — Цілокупність даних, що разом складаються на добре знаряддя війни — на добру військовість — у житті держави зводиться до потреби посідати добру — кришту, ніж у противника — культуру військовості.

(Далі буде).

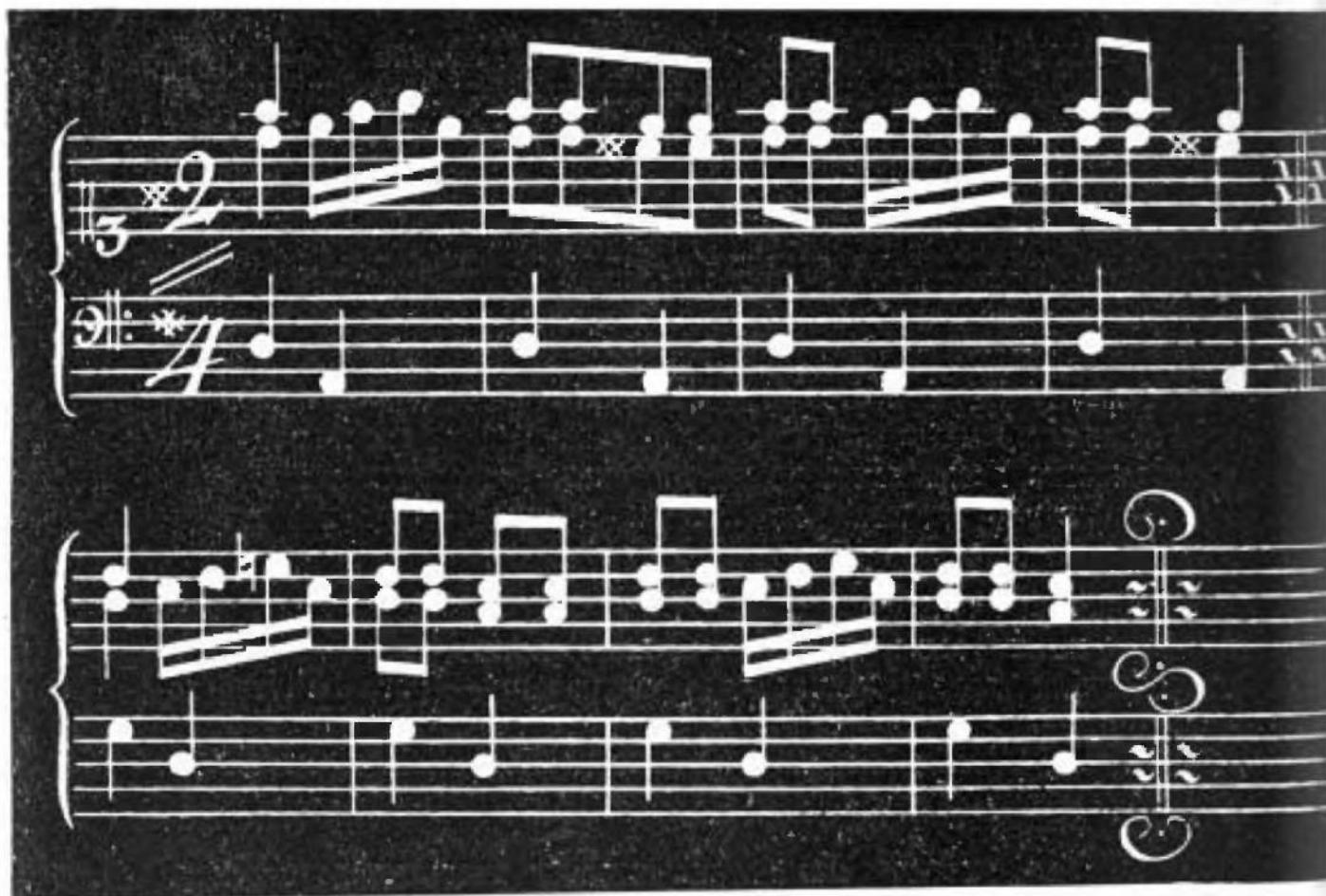
Барфоломей Світимович.

Варшава.

Негайно поплатіть свої залегlostі Видавництву!

МЕТЕЛИЦЯ З ВИДАННЯ 1780 РОКУ.

У праці Йог. Готл. Георгі — „Beschreibung des Russischen Reichs“. Сиб. 1780, вип. 4 — подибується ця метелиця й то в кінці її цікавого певеличного розділу під заголовком: „Die gewesenen saporoger Kosaken“ (с. 526—30). Перед ним слідує такий ще другий і зветься „Die Malorussen“ (с. 522—25). Опис подано в них життя-буття українців та їх козацьку військову організацію більш-менш правдиво, за винятком хіба деяких недоречностей, бо

видно, що автор не розібрався таки гаразд у дійсних українських історично- побутових обставинах. Чи він, а може хтось інший за нього, передав вірно на ноти оту метелицю, не беруся я тут судити, як не- фахівець. Та будь-що-будь йому, Йог. Георгі, належить тепер велика подяка за те, що він ту метелицю видав у наведений праці своїй. Танцювати можна.

Домет Оляичин.

ПАНСЛАВІСТИЧНІ ПРЫМУВАННЯ УКРАЇНЦІВ.

Під таким заголовком у німецькій мові, цебто: *Die panslavistischen Bestrebungen der Ukrainer* з'явилася вже давно передвиця-стаття (без автора) в газеті „Allgemeine Zeitung“ від 3. липня 1882 р., ч. 184 (редагувалася в Аугсбурзі, а друкувалася в Штуттгарті в видавництві I. G. Cotta). Її зміст у найзагальніших рисах: Нобіч російського крикливого й шовіністичного панславізму був також український національно-федеративний панславізм, зав'язки якого

сагають у давнину давнину. Відомо, що Русь-Україна була в стосунках із західними й шведськими слов'янами ще в князівську добу, як і пізніше. На початкові XV-го ст. ходили добровольці з України на поміч гуситам, як також були вони в поході короля Володислава III проти турків під Варною (1444). У дальших століттях, коли козаки провадили війни з татарами, Україна перебувала так само в стосунках з тими ж слов'янами. Було їх немало і в Київській Академії. Українським ученим треба завдячувати, що вони в Росії започаткували „Slavische Sprachforschung“. З Харкова й Києва ширився потім українські пансловістичні ідеї. Їх виразником було Кирило-Методієвське братство з М. Костомаровим і Т. Шевченком на чолі. Нині ті ідеї в народовецькому дусі пропагує бувш. професор з Києва Драгоманів, який замінкує в Женеві й видав „Громаду“. Їх ширить він паразі в Галичині, через яку вони мають сягати далі й на східну Україну під Росією.

Оде в загальних рисах такий зміст згаданої статті. Як я згодом з редакційного примірника тієї газети довідався, що добре зберігся в архіві „des Cotta'schen Verlages“ у Штуттгарті, то автором тієї статті був пікто інший, як кореспондент із Женеви на прізвище Daniel або Prof Dr. Karl Daniel. Цілком певно, що він із Мих. Драгомановим мусів бути знайомий і від нього довідатися про колишні пансловістичні прагнення серед українців. Бо ясно, що зміст переказаної статті покривається цілковито з пансловістичними думками М. Драгоманова.

Домет Олянич.

АННА РЕГІНА.

Quatrains chevallesques.

(Докінчення).

**

Нарешті озвався звабливий Дніпро:

Прийшли посланці Ярослава,
І батькове „Галі“ писало перо,

Що може вертать без обави.

Здалися чуднimi їй тій людці:

Не так уявляла їх Ганка.

А що балакучі були посланці, —

Новини лились, мов з фонтана.

— „І стало в турботах постарілій ..Дюк“⁹

Чужі б ще й нічого, так „свої“...

Сичать і троюдять, мов кодло гадюк,

І знов — самі раті та вої.

..Прийдь, Ярославко; побачиш сама,

Які там сліди міжусобиць!

Дядьків чотирьох¹⁰ вже і духу нема,

Де яма була, нині — копець;

Де ж копець стояв, там є нині ярок.

⁹ „Дюк“ — дослівно — „лорд“, титул, яким звали французи князя узагаї й зокрема князя Ярослава.

¹⁰ Борис, Гліб, Ігор, Святополк Окаяний.

Копитами збито всі землі.
 Народ за ці літа в борні ізнемог
 І мудрим наказам не виємле...
 Фортеці будуть у Києві князь,
 Цимбури, вали та бойници:
 Паношиться всюди ворожая „мразь“¹¹,
 Й по знать... чи спочине в гробниці,
 Яку сам в „Софії“ собі збудував...
 Що-правда, нема печенігів,
 І зіло пильнує своїх Ярослав,
 Бож звикли воини до набігів"...
 Вже Ганна все тямтить. В „сказаниях“ послів —
 Йі добре зважомі малюнки.
 Там — більше простору, то й більше страхів...
 Й згадалися долі дарунки:
 В очах осьде Новгород... Батьківський жах...
 Едмунд, Брячислав та Нормани...
 Оці стрій „Окайний“... До Києва шлях...
 На ньому ж — Метислав, як поганин...
 Як зайци на вловах, так гнало життя...
 Не май за минулим печалі!
 Не дастъ супокою й туди воротя:
 І „Анні“ так буде, як „Галі“
 Було... І хоч, правда, дали йі утіх
 Колись Дніпрові соловії"...
 Згадала про них немов би на сміх,
 А сліози нависли на вій!..."
 От, так промайнула життям — всім чужа...
 І в батька в князівстві тримтіла,
 І знову ж — на троні французькім ножа
 Серденько чекало і мліо...
 А в серці зростала лиш злоба та гнів,
 Студена душа стала квола
 Й від років дитячих до пинішіх днів
 Хилилась униз, все додолу...
 — „Спасибі за вісті, далекі посли!
 Скажіть там: Не маю кебети,
 Шляхи богилою мені заросли:
 Не Галя вже я, лиши — Агнета.
 Не маю по що я додому іти:
 Пила там гіркої... без ліку.
 Хто ж долю ізгоя погодивсь тягти,
 Тягти ме її вже до віку.
 Родини у мене нема відтепер
 Ні там, на Дніпрі, ні на Сепі.
 Край рідний для мене в цих мурах помер
 І серце в жалобу збарвлене.
 Душа вже не прагне поземських утіх...
 Прошу ж вас: за мене моліться...

¹¹ „Мразь“ — зізерія: старе слово.

Молитимусь також за близьких усіх...
 Дніпру й соловіям вклонітися!“...
 Затисла уста і, спустивши завій,
 В мовчанні пішла до каплиці.
 „Агнета останній витримує бій!“ —
 Сказала матуся черницям.

**

Але помилилася мати стара:
 Агнеті спокусу внедовзі
 Вона ж в „тихий дім“ сама й привела...
 Був галас тоді... як на торзі!...
 Почула Агнета у двері чийсь стук,
 Вітає: — „Во ім'я Господнє!“...
 Ігумени входить — й папери до рук:
 — „До тебе заступство народне!
 Невільно відмовити!... Весь кляшторний двір
 Заюнився... Якими гостями!...
 А що ж за новили несе той панір?“...
 Агнета печаті в нестямі
 Зірвала й читала подання страшне
 Про речі, що й чути б не хтіла,
 Але й у кляїзуру¹² життя павісне
 Настирливо знову влетіло.
Пили забув Бога. Плює на парод
 Мешкує, мов кіньми, жінками.
 А граф Бодуен всіх жеє у поход...
 А вина в палаці — ставками.
 Отець найсвятіший із Риму грозить:
 Відлучить монарха від віри.
 Вся Франція стогне, вирує, кинить,
 Переїдено межі всій міри.
 Линилась в народі надія одна:
 Що Господом дана Регіна
 Не дастъ винить келех із горем до дна
 І бердо перейме від сина“...
 А підписів сила: духовні отці.
 Високі вояки, лицарство,
 Васали і люд весь, і шляхта, і купці —
 Заступство всього володарства.
 Агнета схилилась: — „Що маю чинити?“
 — „Благас ж тебе вся еліта!“...
 Ігумені мова наказом звучить,
 То ж вийшла у двір із амбіти,
 Залинута завоєм, стойть на ганку
 Черниця струнка, перуйима,
 Лиш серце її скоче в шаленім танку,
 І в натовпі уп'ялася очима.

¹² Кляїзурою звати ту частину монастиря, де живуть черниці й куди не сміють входити сторонні монастирські люди. В монастирях „із строгою кляїзурою“ черниці за все своє життя не виходять до-за її межі.

На ганок старий кардинал увійшов
 Й промовив, схилившись в поясі:
 „Регіно! Дванадцятий час надійшов!“...
 — „Рятуй, королево!“ — в екстазі
 Усі, як один, закричали. — „Рятуй!...
 Ти бераю візми в свої руки,
 Побожно та чесно всю землю згуртуй,
 Звільни бідний люд свій від муки!“
 Черниця бліда розтулила уста,
 А очі вогнем запалали:
 — „Замовжніть!... Ця гра недостойна й пуста,
 Що ви її тут розютали!
 „Рятуй, королево!“ — гукаєте ви, —
 Та ж я — вам давно не „Регіна“!...
 Й метнула слова, мов стрілу з тятиви:
 — „На зраду монарха і сина
 Намовить ви „Господом даний“ прийшли?...
 Надміру ж ви мали відвагу:
 Нема тих, які б Ярославину звели
 Зламати раз дану присягу!
 Тепер кленете ви свого короля,
 Тоді ж, як ще був він дофіном...
 А хто ж, монсеньоре, тоді намовляв
 Відняті від матері сина?
 Тоді я лиш „темна чужинка“ була.
 „Із варварів“, „з дикого роду“...
 А нині — нехай би вже берло взяла?!
 „Рятуй, „Амазонко“, народи!“...
 „Всю землю згуртуй!“... Ні, напове мої.
 Не в кляштор приходити треба:
 Вже довгий той час, що всі думи свої
 Звернула Агнета до неба...
 Та що ж, не байдужа мені ця земля
 Й свідомо я її присягала, —
 До сина свого і моого короля
 Єдино я б лист написала.
 Інак — вам безсила черниця служить.
 Хоч „жінка я друга“¹³ в державі...
 Та буду ще Бога п'євтомно молити,
 Щоб Францію вивів з неслави.
 Й забуду про те, що сьогодні було...
 Прощу ж вас: ідти собі з миром!...
 Й додолу схиливши високе чоло,
 В клявзуру вернулася з клиром.

**

До целі Агнети лише уночі
 Вступила ігумения-мати.
 Себе покутинчо у груди б'ючи,

¹³ „Перша жінка в державі“ — королева, дружина короля, друга — мати короля.

Сестру вона стала прохати:

— „Пробач мені, любая доню, мій гріх,
Що нині вчинила я зранку:
Любов до Вітчизни й країнів моїх
Збудила в мені громадянку.
Оде лиш до тями я трохи прийшла
Й, нарешті, паную собою:
На боці твоєму вся правда була
І Бог помагав тобі в бою.
Вже більше ніколи не станеться так,
Спокою твого вже не зрушать,
Та ж певне вже більше не буде й атак,
А Бог старі болі заглушить“...

— „Ой, хай, чреподобная мати, Господь
Невільні гріхи нам прощать
І в доби прийдешні подібних нагод
На нас допустити не рачить.
Не часто в житті вращав мій язик.
А ось же — з дитинства так сталося:
Сказати щось лагідне — він не привик,
Лиш глоба із п'ого злітала.
Ото ж, щоб мій дух у спокусах не вгруз
Й гріхи б не росли непростимі,
Дозволь мені взяти „Le voile des recluses“¹⁴
Й життя закінчити у схимі.
Спочатку ж тебе я уклінно пропону, —
Ще доки не сило я у гробі,¹⁵ —
Обіцянний синові лист напишу
Та „знак“ свій зроблю для жалоби.
Я знаю, що марні суть думи от сі,
А все ж, ті чисельні портрети,
Де Ганна Регіна — „Duchesse de Russie“¹⁶
Най мали б і „сігнум Агнети“¹⁷
Щоб він понередні закреслив герби
(Іх — відає Бог — non sum digna)¹⁸
Шо я відреклась назавжди боротьби,
Нащадкам хай скаже мій сігнум,
— „Квіте на стеблині най дев'ять лілей
На кручі ствімкій над рікою“¹⁹
А збоку співає шесть соловей,

¹⁴ „Левуаль де реклюз“ — покривало (намітка), що його давали тим черницям, що перейшли „на схиму“, тоб то стали жити відлюдним життям і від інших черниць та дали обіт повного мовчання.

¹⁵ Схимники й схінниці сплять не в ліжку, а в труні (гробі).

¹⁶ „Дюнес де Рюс“ — княгиня Русі-України.

¹⁷ Сігнум — знак роду чи особи, як печатка чи як герб.

¹⁸ „Non sum digna“ — „я того не гідна“ — слова з латинської служби Божої.

¹⁹ Дев'ять лілей жабуть на знак того, що прожила дев'ять років у Франції, в державному гербі вкоті з лілеями. Кручі, мабуть Дніпрівські, з якими в Ганні була пов'язана загадка про голов'їн.

Пісень жалібних падо мною.

— „Най далі позаду стойть деревце,
Зірвали листки з нього бурі,
На тлі ж — лише копці та хмари. Оде
Знак долі мосі й натури.

..Віночок з квіткою най оточить поля.

А зверху „легенда“²⁰ навита,
На пій — Провансальські слова: „Plangola
Sja morte e mia la vita ...²¹

**

І Ганна потім, добровільно піка,
Сховалась в труні, немов мертві.
Живе чи давно вже й на світі нема, —
Не відав ніхто...²² Й іншо жертва
Була з України французам чужим, —
І нині ніхто нам не скаже...
Здавалось, що й пам'ять розтане, як дим.
А от же, — „Не вире й не поляж“²³...

В. Королів-Старий.

Mělník u Prahy.

З ЧЕСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА. РЕЦЕНЗІЇ І ОГЛЯДИ.¹

9. Граматика старослов'янської мови Ст. Кульбакина. У краківськім „Rocznik Sławistyczny“ молодий дослідник старослов'янської мови, чеський учений Йосиф Курц умістив (ст. 137—160) докладну рецензію на відому працю проф. Ст. Кульбакина: *I.e u'ex slave*, що вийшла в Парижі, в 1929 році. Працю Ст. Кульбакина, глибокого знавця церковнослов'янської мови, прийнято в науці з великим уважанням (див. рецензії А. Meillet в „Bulletin de la Société de linguistique de Paris“ 1930 р. т. 30, кн. 3, ст. 193—200, і W. Dorożewski в „Prace Filologiczne“ 1929 р., т. 14., ст. 660—665). Ше перед тим проф. Кульбакин випустив був свою граматику старослов'янської мови чеською, на яку той же Й. Курц у „Listy Filologiczne“ дав докладнішу рецензію.

Й. Курц спирається на багатьох деталях праці Кульбакина, подаючи до неї доповнення, а часом і виправлення. Й. Курц вже зарекомендував себе, як пильний дослідник Зографської Євангелії (див. „Slavia“), а тому його замітки частенько слухні й цікаві. В рецензії повно вказівок на найновішу літературу про вивчення старослов'янських пам'яток.

В „Listy Filologiczne“ т. 58 за 1931 р., ст. 341—342 той же Й. Курц умістив про цю працю коротеньку замітку, головно порівнюючи її з виданням чеським 1928 р. Й. Курц підкреслює, що по праці Вондраковій (1912 р.) французька книжка С. Кульбакина стає найповнішим і найсильнішим курсом старослов'янської мови.

10. Функції літературної мови. В старовину, до початку XIX ст., лінгвістика звичайно займалася тільки вивченням мови літера-

²⁰ „Легендою“ на гербах, також, як і від святих образів, знуть малювану стъжечку, на якій написано слова (гасло, девіз).

²¹ Провансальська мова була тоді у Франції мовою канів. „Plangola Sja morte e mia la vita“ — означає дослідно: „я оплакую його смерть і своє життя“

²² Не знаті навіть року смерті, гадають, що „після року 1075“.

¹ Див. НК 1937 р. кн. 4 ст. 218—221 і кн. 10 ст. 409—413.

турної, ставлячи собі практичне завдання — навчитися писати й говорити правильно й „*sunt elegantia*“. Новочасні мовознавці пішли іншою дорогою, — всю свою увагу звертають вони на вивчення сучасних живих мов або мов стародавніх; на сучасну літературну мову, особливо з боку теоретичного, уваги звертається зовсім мало. Дійсно, так мало знаємо, напр., про повстання літературних мов, про їх історію та про їх істоту. Тому кожну працю з цієї царини повинно вітати з приємністю.

Проф. Б. Гавранек в „*Sborník přednášek I. sjezdu čsl. profesorů*“. Прага, 1929, умістив малу (ст. 1—9), але цікаву статейку, в якій коротенько подав головну характеристику літературної мови, базуючись на мові чеській. Гавранек розповідає тут про повстання літературної мови (на жаль, занадто мало), про різниці між мовами народньою та літературною, про конечність нових слів в мові літературній, а в кінці — про чужі слова в ній. На ст. 9 подано тільки чеську літературу; думаю, що авторові дуже допомогла б і стаща двохтомова праця А. Будиловича: *Общеславянский языкъ въ ряду другихъ общихъ языковъ древней и новой Европы*, Варшава, 1892 р., і праця нова: А. Селищев: *Языкъ революционной эпохи; из наблюдений над русскимъ языкомъ послѣднихъ летъ (1917—1926)*, Москва, 1928 р.

Стаття Б. Гавранка природньо доповнює відому працю В. Вондрака: *Vývoj současného spisovného českého jazyka*. Брно, 1926 р., що якраз цього питання в своїй праці не піднесить.

11. Чужоземні (слов'янські) впливи на словацьку мову. В п'ятім розділі праці Проф. Фр. Травнічка: „*Příspěvky k dějinám českého jazyka*“ („*Správy*“ Масарикового університету в Брно, № 19, 1927 р., ст. 59—106) знаходимо дуже цікавий нарис про словацьку мову, в якім автор оповідає про чужоземні слов'янські впливи на словацьку мову. Українські елементи („*ruské prvky*“) серед словаків, що сусідують з ними, досить помітні; Травнічек справедливо доводить, що деякі форми, які вважалися за українізми (напр. форми *teret*) походження домашнього.

Болгарський славіст Цонев виставив був р. 1919 гіпотезу про словацько-болгарську єдність, — що в IX ст., до приходу мадяр, словаки сусідували з болгарами й багато запозичили від них до своєї мови; Травнічек пробує розбити цю теорію. Між іншим багато з тих рис, які Цонев уважає за болгарсько- словацькі, знає й мова українська. Недоведеним являється — на думку Травнічка — й твердження Шкультетого про сербізми в словацькій мові. Поважніше стоїть справа про взагалі південно- слов'янські елементи на Словаччині. Цілий ряд письменників, не тільки словацьких, але й чеських, особливо д-р С. Чамбель, виставили були гіпотезу, що до мадарського наїзду серби й словинці сусідували з словаками й спільно на них вплинули, а країна теорія хоче навіть бачити в словаках просто слов'ян південних. Травнічек зручно розбиває ці твердження про південно- слов'янсько- словацьку єдність, але не скрізь переконливо, а думки автора про словацький сепаратизм (ст. 95) суб'ективні.

Дуже цілеспрямований і цінний аналіз Травнічка польських елементів в словацькій мові (ст. 95—106). Чамбель писав, і єби східня Словаччина населена була поляками, які пізніше пословачилися. Травнічек крок за кроком збиває всі „полонізми“, доказуючи, що вони місцевого походження; навіть наголос на передостаннім складі не є полонізм, бо повстав він природно зо збільшеного другорядного наголосу, якийчується при головному наголосі на першому складі (пор. такий наголос у наших лемків).

Цілий V-й розділ своєю методологічною стороною цінний для української лінгвістики, особливо для аналізу долі української мови в Галичині, бо з погляду методу Травнічка багато т. зв. полонізмів та русизмів належить уважати за свої власні ознаки.

12. Діялектоологічний розвиток чеської мови. У праці: „Příspěvky k dějinám českého jazyka“, („Sbírky“) Брно, 1927 р., уміщено цікаву й ціну статтю проф. Травнічка „Do díalektologického rozvoje českého jazyka“ (ст. 39—54), в якій автор не тільки подає нарис історичної діалектології чеської мови, але й займається виясненням деяких принципових питань. Розпад прачеської мови на наріччя зачинається, твердить Травнічек, десь у IX віці, а першими діалектичними проявами були різні рефлекси від *tort*, *tolt* від зникнення *erív*, *čí*, *dí* і ін. До того часу прачеська мова може була й одноліта. Безумовно не відповідає дійсності твердження деяких чеських учених, ніби вдавину було більше діалектів, як тепер; якраз навпаки — тепер їх більше. Дуже цікаві міркування автора про лексикальний діалектичний поділ, і справедливе його нарікання, що в ділянці лексикології наука наша зробила дуже мало.

Кидається в вічі, що „словацьке наріччя“ скрізь розбиває Травнічкову чеську єдність; чи не простіше було б уважати мову словацьку таки за окрему самостійну мову?

13. Походження чеської лаштини. Останній шостий нарис в праці Фр. Травнічка: „Příspěvky k dějinám českého jazyka („Sbírky“) присвячений питанню „pro pocházení laštiny“ (laština, ст. 107—120), цебто про лашські говори на чеськім та прусськім Шлеську. К. Nitsch писав, що тут маємо переходові чесько-польські наріччя. Травнічек аналізує тутешні „полонізми“ й приходить до висновку (ст. 120), що „лаштина — то наріччя чеської мови з двома переходовими явищами польсько-чеськими, а на західній частині своєї території — тільки з одним. Можемо лаштину по праву вважати за наріччя чеської мови“.

Оце короткий зміст цікавої праці Фр. Травнічка, що дає цінні історичні або діалектичні висвітлення чеської мови. Цінна праця й самим своїм методом.

14. Науково-літературна спадщина Др. Чамбеля. Відомий словацький діяч, учений і письменник, пропагатор самостійності Словакії, д-р Само Чамбель нагло помер 18 грудня 1909 року. Багато зібраних матеріалів і його ціну бібліотеку дістав в спадщину молодий брат Чамбеля. С. Чамбель став відомий у наукі головно своєю працею „Словаки та їх мова“ 1903 р., де виставив був теорію про південно-слов'янське походження словаків, підкреслюючи тим повну відрізницю їх від чехів (чеська офіційна наука уважає словацьку мову тільки за наріччя чеської).

Уесь останній час С. Чамбель багато працював над великою своєю працею: „Словакська мова й її місце в родині мов слов'янських“. Смерть перервала цю працю, й по Чамбелю зосталось 20 великих коробок з зібраними матеріалами. Проф. М. Вайнгарт у своїй статті: „Chambeľova literárnej rozhľadlost“ (в праці: „Příspěvky k studiu Slovenského literárneho rozhľadlosti“, уміщені в „Sborník Filozoficke Eakulty University Komenského v Bratislavě“, Nr. 17, 1923 р. ст. 1—27) докладно описує матеріали цих 20 коробок і приходить до висновку про невелику їх вартість, бо Чамбель не опанував був новочасної філологічної методи й джерельних матеріалів не збирав; матеріали до діалектології словацької мови мають певну ціну.

15. Йосип Зубатий. Boh. Na výstavě: Přehled vědecké činnosti Józefa Zubatého. Року 1925-го цілий науковий світ сяятивав сорокалітній ювілей наукової діяльності президента чеської Академії Наук Йосипа Зубатого (народився 20. квітня 1855 р.). Спеціаліст в староіндійській філології та порівняльного мовознавства, проф. і акад. Д-р Й. Зубатий немало писав і по різних питаннях мов слов'янських, особливо мови чеської. Ще року 1885-го став він професором празького університету, і за 40 літ своєї науково-педагогічної діяльності виховав цілу низку молодих учених, а серед них і таких, як О. Нижеz, J. Baudis, V. Lesný, I. Horák і др. Можна сказати,

що ціла сьогоднішня генерація чеських лінгвістів — то учні Зубатого. За свою наукову діяльність Зубатий був обраний членом декількох Академій Наук (1923-го р., напр., став членом польської Академії Наук в Кракові).

Проф. Б. Гавранек у „Časopis pro moderní filologie“ (1925 р. т. XI зш. 3—4 ст. 193—205) умістив коротенького описа наукової діяльності Зубатого, зазначивши його праці з староіндійської філології, з балтійського мовознавства (Й. Зубатий — глибокий знавець мов литовської та латиської) та з мовознавства слов'янського. Своїм звичаєм, проф. Гавранек статтю написав трохи сухенько.

Не довго жив Зубатий по своїм юбілісі, — він помер у Празі 11. березня 1931 року, на 76 році життя свого (див. некрологи в „Ruch Słowiański“ 1931 р. ч. 3—6 ст. 171—172).

16. Антонин Гавлік. Časopis pro moderní filologii a literatury“ 1925 р. на сторінці 20—25 S. Petříga, а в „Slováci“ 1925 року том IV стр. 609—610 V. Fleišhauz умістили короткі некрологи про чеського вченого Антоніна Гавліка. Навік народився р. 1855-го, в університеті в Празі слухав Гатталу й Гебауера, які, особливо останній, й пробудили в нім заохочення до наукової праці. Професором університету Гавлік не став, — був аж до смерти тільки скромним учителем реальної школи. Писав Гавлік (з 1884 р.) не багато, але його праці постійно опіралися на добрий джерельний матеріал, були ганьбоко продумані й критичні, а тому позоставили помітний слід в науці.

А. Гавлік звернув на себе увагу наукового світу голосним відкриттям в 1889 році закону про вокалізацію ерів. І до Гавліка знано цю вокалізацію, але ніхто так просто не сформулював правила про неї, як власне він. Року 1889-го Гавлік умістив в „Listy Filologicke“ том XVI свою статтю: „K otazce jehoté v stare češtině“ (До ерового питання в старочеській мові), і тут закон про вокалізацію ерів виложив так (ст. 48): „Kdykoliv tedy v jednom slově setkají se dvě, tři, čtyři jehoté, mění se vždy tak, že poslední jehotenitický se přikloní k předešlému a takto zpravidla, že výbude plností plné samohlásky“ (Коли в однім слові спіткаються два, три, чотири ерових склади, то завжди вони змінюються так, що останній ер енклітично приєднується до заднього і тим споводує, що той набуває сили повного голосного звука). Цей еровий закон Гавліка став епохальним; графічно його можна представити так (зазначаючи значком \vee склад з ером не вокалізованим, а — склад з голосним вокалізованим):

◦ ◦	zmínitъся на	—	◦	(ДЬНЬ — день)
◦ ◦ ◦	” ”	◦ — ◦		(ДЬНЬСЬ — дьнесъ).
◦ ◦ ◦ ◦	” ”	— ◦ — ◦		(ШВЬЦЬМЬ — шевьцемъ)

Закон свій Гавлік угрунтував великим числом прикладів до старо-чеських пам'яток.

Того ж року в річницевій книжці Малостранської реальної гімназії, де Гавлік учителював, умістив він другу статтю на ту саму тему: *Vokalisace předložek včesťině doby střední a nové*, в якій, користуючись зо свого закону про ери, доказав, як вокалізуються ери в прійменниках. Підкреслив, що цю вокалізацію звичайно неправдиво пояснюють „миловзвучністю“ мови, додаючи: „На жаль, милюзвучність в мовознавстві ще й досі часто буває тим, чим аж до недавна була кельтська мова для французьких етимологів, — захоронкою незнання (útočištěm nevědomosti).“

А. Гавлік викладав крім мови чеської ще й мову французьку (взагалі був добрым романістом) і знання цієї останньої він широко використовував в своїх працях. Так, доля т. зв. німого е в мові французькій, коли воно в деяких випадках може ставати повноголоскою, підказала йому значення старослов'янських ерів і допомогло відкрити ерове правило.

Гавліків еровий закон скоро защепився в науці й був всіма прийнятий, як найдоступніше висловлення, хоч Ягіч та Вондрак підкреслювали його механічність та неможливість примінення його в деяких випадках. Гебауер змодифікував Гавлікове правило в ери паристі та непаристі: паристі ери, лічучи від кінця, вокалізуються, непаристі зникають.

Гавлік написав ще декілька праць з історії чеської літератури, студіюючи старо-чеські пам'ятки й звертаючи увагу головно на т. зв. римові згідності. Деякі з цих праць були сенсаційні для свого часу.

Помер Гавлік 1 серпня 1925 р., на 70-му році життя. За смертю його зійшов до могили один із останніх старших чеських філологів. За своє відкриття ерового закону був обраний членом декількох наукових товариств.

17. Вацлав Вондрак. Серпня 13-го 1925 р. помер у Брні високо-заслужений словіст. *Václav Vondrák*. Чеські вчені О Гуер („*Slavia IV*, 611—613, 1925) та І. Курц („*Slovář pro moderní filologii a literatury*”, 1925, 25—31) перші вмістили про Вондрака короткі некрологи з написом його наукової діяльності.

Вацлав Вондрак народився 22 вересня 1859 р. в південно-чеськім місточку Дубі коло Водяни. По закінченні середньої освіти в 1880 р. Вондрак вступив до віденського університету, де став студіювати романістику й славістику. Ціле життя й вся наукова діяльність Вондрака тісно звязані з Віденським університетом: р. 1884-го дістає він тут звання доктора філософії, р. 1893-го габілітується, р. 1903-го стає професором надзвичайним, а 1909-го звичайним цього таки університету. Але коли відродилася Чехія, і коли 1919-го в Брні повстал новий університет ім. Масарика, Вондрак перешов до нього й працював тут (1921—1925) до своєї смерті як професор, декан і ректор.

Вондрак в університеті був учеником Міклошіча й остався таким і в своїй науковій праці. Це від Міклошіча запалився він славістикою, від нього ж отримав і саме зaintуування до тих тем, якими займався.

А найбільше зaintуувався він старо-слов'янською мовою, і в цій царині вважався за найглибшого знавця. Старо-слов'янській мові присвятив він більшу частину своєї наукової праці, глибоко студіюючи пам'ятки цієї мови (Кодекс Супральський, Клонів Збірник, Фрейзинські Уривки, Київські та Празькі Глаголицькі Листки і др.). Синтетичний нахил Вондрака дав йому можливість увінчати свої досліди таким епохальним твором, яким були його „*Altkirchenslavische Grammatik*” 1900 р. (друге видання 1912 р.), така багата на джерельний матеріал. На жаль, смерть перешкодила Вондракові випустити другу подібну працю, якої брак так гостро відчуває славістика — церковно-слов'янського словника, над яким покійник працював ціле життя.*

Друга ділянка зainteresовань Вондрака — це його праці з царини слов'янської філології. Розпочав він їх ще першою свою працею 1885-го р., присвяченій чеській мові, якій він взагалі віддавав багато своїх сил; немало писав він і про інші слов'янські мови, або взагалі займався питаннями мовознавства, напр. про наголос і ін. Цю працю він увінчував монументальним твором своїм: „*Vergleichende slavische Grammatik*” т. I—II, 1906 і 1908 р. р. (I. т. вийшов і другим виданням 1924 р., смерть перешкодила авторові перевидати II том).

Усі праці Вондрака написано з острою критичністю, всі вони збудовані на глибокій знанні пам'яток. Але Вондрак не боявся заглядати й до тих ділянок, на яких висвітлення маємо мало матеріалу;

* Діял. про че М. Weingart: *O slovníku jazyka staroslověnského („Sym bolis Grammaticis in honorem Ioannis Rozwadowski“)*, Kraków, 1927 р., ст. 227—146.

може тут його думки й не всі певні, може не в однім він і помилявся, — але Вондрак ціле життя своє дерзав і шукав, прокладаючи дорогу для своїх наступників. Взагалі ж високоцінної праці Вондракової вдачне йому слов'янознавство довго не забуде.

У тій же „*Slavia*“ 1925 р. т. IV ст. 613—622 Йосип Курц подав повний бібліографічний список праць Вондрака за 1885—1925 роки, з зазначенням рецензій про них. На ст. 622 перераховано ті некрологи про Вондрака, які вже з'явилися.

Про Вондрака див. ще студії М. Нолу в „*Sázoríz Matice Moravské*“ за 1926 р.

18. Ал. Соболевський. Prof. Miloš Weingart: Aleksěj Ivanovič Sobolevskij. В „Almanach České Akademie“ за 1929 (1930) рік т. 40 ст. 132—168 умістив професор чеського університету в Празі М. Вайгарт докладну оцінку наукової праці покійного Ол. Ів. Соболевського, що помер 24 жовтня 1929 р. в Москві. Наукова праця акад. Соболевського була надзвичайно плідна (позоставив по собі 458 друкованих праць) й многогранна, а тому написати повну її оцінку — завдання тяжке. Але проф. Вайгарт вив'язався з нелегкого завдання більш як задовільно, бо дав стислий (ст. 1—30), але дуже змістовний, а головно правдивий і об'єктивний, з пієтизмом написаний образ славного російського мовознавця.

Подавши коротку біографію Соболевського й вияснивши головні риси методології його наукової праці, М. Вайгарт докладно аналізує праці покійного з історії російської мови, діялектології, палеографії, старослов'янської мови і ін., спиняючись над думками Соболевського про пам'ятки моравського походження. Усе найголовніше висвітлено цікаво й образно; внясені навіть методологічні хиби. Правда, це пише автор уже другий некролог, — перший умістив він в „*Sázoríz pro moderni filologie*“, 1930 р. т. XVI ст. 83—87. В кінці подається головна література про А. Соболевського, як ученого, до якої варто б додати цінну „Записку объ ученыхъ трудахъ орд. проф. А. И. Соболевского“ акад. А. А. Шахматова, уміщенну в „*Сборнике*“ Акад. Наук, 1900 р., т. 70, ст. XXII—XXX. До статті додано дуже добре виконану фотографію покійного вченого.

Другого некролога, пера проф. М. Попруженка, знаходимо в „Лѣтописъ на Бѣлгарската Академия на науките“ 1931 р. т. XII ст. 183—187, — тут коротко з'ясовано значення Соболевського для російської філології, вказані й головніші праці. Днем смерти подано 26 мая.

19. Ян Бодуен де Куртене. Prof. M. Weingart: Jan Baudouin de Courtenay. По смерти найвидатнішого польського мовознавця, Яна Бодуена де Куртене (13. III. 1845 — 3. XI. 1929), з'явилось багато різних некрологів (див. їх в „*Ročenka*“ II, ст. 174), а серед них чи не найліпший буде той, що вийшов із під пера чеського вченого Мілоша Вайгарта „*Ročenka Slovanského Ustavu*“ т. II, ст. 172—198, 1930 р.). Головна ознака праці Вайгарта — живими фарбами він має цілу таку різномірну постать Бодуена, подаючи не тільки риси додатні, але й темні.

На початку М. Вайгарт розповідає досить докладно й цікаво біографію Бодуена, підкреслюючи скрізь ті трудності, яких постійно немало мав на своїй науковій дорозі покійний ученій не тільки в чужій Росії, але і в своїй Польщі. Потім аналізується ціла наукова праця Бодуенова, — його праці над мовою польською, російською, а особливо праці загальногомовного змісту, скрізь підкреслюючи, що нового вносили ці праці до науки мовознавства. Належно оцінено здоровий критицизм та послідовну логічність, що характеризують цілу наукову працю Бодуена. Взагалі Вайгарт в своїм некрології аналізує праці Бодуена головно славістичні.

Дуже деликатно зазначено деякі темні сторони Бодуенових творів, — брак зацікавлення до історичних пам'яток, а тому й від-

сущість в них історичного матеріалу; взагалі ж праці Бодуена вирізнялися загальним характером і прикладів не давали обома руками (крім праць, що стосуються до вивчення західно-словінських говірок).

В кінці подано загальну характеристику Бодуена, як людини, що над усе ставила тільки саму правду, ніколи не оглядаючись, чи то йому пошкодить в житті, чи ні. Бодуен ціле життя свое був фанатиком лібералізму й повної волі для всіх, чому не визнавав навіть окремих держав, бо його ідеалом була федерація цілого людства. Не боявся голосно говорити свої думки, за що р. 1914-го був засуджений у Росії на двохлітню в'язницю.

Мовознавство, особливо його психологічний керунок, багато завдячує Бодуеновій праці; пам'ять цього видатного вченого й громадянина буде в великій пошані не тільки в світі лінгвістичному, але й серед тих, що постійно відчувають, які далекі ідеали окремих одиниць від реального життя...

Той же учений, М. Вайнгарт в „Almanach České Akademie za r. 1929“, Прага, 1930, умістив і другу свою працю про Бодуена де Куртене, в якій докладно (ст. 1—37) висвітлив покійного вченого, як мовознавця. Тут автор докладно спирається на психологічним керункові в працях Бодуена, підкреслюючи давній вплив на них праць Гербarta та Вундта. Аналіз праць Бодуенових Вайнгарт подає з сучасного мовознавчого погляду, зазначаючи їх додатні й темні сторони. При глибокому критицизмові, Бодуен не був аналітиком і не подав якоєсь більшої праці, що підсумувала б цілий предмет і стала б провідною в мовознавстві, хоч би такої, якою були відомі „Лекції“ А. Соболевського.

1926—1933.

Іван Огієнко.

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ.

В. Гренджа-Донський: Петро Петрович, історична повість. Ужгород, 1937. Ст. 183. Видання Т-ва „Українських письменників і журналістів“ в Ужгороді. — Наша історична література ще така кволя, що читач із радістю вітає кожний новий твір із цієї ділянки. Нова повість В. Гренджі-Донського розповідає про завзяту боротьбу Закарпаття за свою волю в XIV-му столітті, коли, по заникненні династії Арпадовичів, угорський престол захопив неаполітанський князь Карл Роберт (1308—1342) і провадив довгу боротьбу зо слов'янськими землями взагалі, а з українськими зокрема. Нова повість має невеликі ознаки літературного твору, — Її авторові варто б пильно та глибоко досліджувати будову літературного твору взагалі, а історичного зокрема.

Хочу звернути тут авторову увагу на деякі непорозуміння в його повісті: 1. На ст. 4 автор пише, що „останні Арпадовичі були прихильниками грецько-східної віри, яку по-старослов'янськи проповідували черкі з чисельних монастирів“. Церковна мова старослов'янською звуться тільки за X і XI віки, а далі вона вже середньо-слов'янська чи ново-слов'янська. Це була чужа нашому народові болгарська мова, якою напевне не проповідували, бо хто б її зрозумів? 2. На ст. 10 читаемо, що „коронаційний плащ Степана Святого вишитий буквами св. Кирила“. Св. Кирило склав т. зв. глаголицю; тут автор, певне, має на думці т. зв. кирилицю. 3. На цій же 10-ій ст. читаемо: „Нема чого йти на збори. Це значило б іти на „совіт нечестивих“. Треба вже нам накінець відкинути неправдиве читання й розуміння вірша 1-го Псалма 1-го: „Блажен муж, іже не їде на совіт нечестивих“. В староєврейському орігіналі читаемо це місце зовсім ясно: „Блажений той муж, що за радою несправедливих неходить“. Давньоєврейське „ба аса“ у нас переклали „на

совіт", а треба: совітом, за совітом, за радою, за порадою. 4. „Лука подер пергамен на дрібні кусні", ст. 17. Подерти „на дрібні кусні" можна папір, а пергамен (шкура) хіба поривав, і то не „на дрібні кусні". 5. „Ольга захоплювалась подорожжю, тим більше шлюбною", ст. 148. Сумніваюсь, щоб у нас у XIV-м ст. існували шлюбні подорожі. 6. На ст. 164 автор пише: „З далеких околиць приходили селяни подивитись на місце бою. І назвали те місце „Руською волею" і згодом заснували оселю, на вічну славу борців". Дуже сумніваюсь, щоб власне так — від бою за волю — повстала назва оселі. „Воля" — дуже часта назва місцевостей. Вдавину часто, закладаючи нові оселі, звільняли їх на деякий час від податків, цебто давали „волю" від них, — звідси й пішла їхня назва Воля, Волька. Див. „Рідна Мова" 1934 р. ч. 5, ст. 208.

Мова твору недбала, в книжці забагато коректурних недоглядів.

Іван Огієнко.

D-r Václav Čejchan: *Beneš a Slovenskovo*. Praha 1937, str. 25 27,3x20. Оце недавно вийшла в Празі книга п. н. „Edvard Beneš, filosof a státník", в якій, між іншими, вміщено працю д-ра Чейхана під вище наведеним титулом. Ця ж праця вийшла й окремою відбиткою. Це студія, що — за словами самого автора — є перша спроба опанувати дану тему. Перебравши докладно всі праці Е. Бенеша, що торкаються питання безпосередньо чи то зачіпають його побічно, автор влучним добором цитат і коментарями до них дає повний образ світогляду Бенеша в даній галузі. Погляди ці стають перед читачем як наскрізь раціональні погляди соціолога й політика з широким розглядом, що його він здобув за свою довголітню працю в центрі європейської політики. Тому проблему слов'янства, як і кожну іншу проблему, Бенеш уважає за необхідне ставити в ряд проблем світового характеру, щоб так оцінити об'єктивно її практичну вартість.

Проблема слов'янства, як це видно із студії д-ра Чейхана, притягала увагу Бенеша ще в молодих студентських роках (*Rusko, Francie a Anglie*, — „Kovbost" 6. VIII, 1906, „Tolstoj a ruska revoluce" „Akademie", 1908).

Критичний розум молодого філософа вже тоді розглядів хистку основу ідей Коляра, від яких віде романтизмом, також, як абсурдність слов'янофільської концепції, що все ставить на російську карту.

Беручи ідеї Коляра й слов'янофільства, як підклад панславізму дальшої стадії проблеми слов'янства, Бенеш підходить до нього з тим самим мірилом. Формуліровка його Данилевським і Фадеєвим нагадує раціональному політикові сучасних фашистів різного толку та різноманітних імперіалістів; різниця полягає тільки в тім, що останні це роблять більш науково й мають на меті з'єднання вільних народів (німці), а перші народів аргументуючи. Критикуючи що концепцію, Бенеш приходить до висновку, що панславізм до 1905 р. нічого не вирішив, став синонімом російського шовінізму і зброєю проти слов'ян взагалі.

Вияснивши таким чином ставлення Бенеша до цих студій розвитку проблеми слов'янства, автор переходить до неославізму, тобто передвоєнної доби панславізму. Ініціатори неославізму, Крамарж і ген. Володіміров, встановили цілі його — зміцнення слов'ян в Австрої, яка мала бстати федерацією з перевагою слов'ян, і союз з Росією, а тим звільнення балканських слов'ян. Недодуманість в цій концепції Бенеш знову бачить у тім, що все це торкалося майбутнього, оминаючи сучасне практично-політичне становище. Характеризуючи неославізм, як пізній прояв політичного лібералізму, який добрає свою роль, Бенеш вбачає в тім зарідок його смерті, яку датує софійським з'їздом 1910 р.

Констатуючи докладність аналізи останніх двох з'їздів, автор підкреслює важливий факт відсутності на обох з'їздах українців із

Польщі й Росії, і знаходить це болючим їх місцем. „Здається, що члени з'їзду не усвідомлювали або не хотіли усвідомити того значення українського питання”, каже він, і нарешті закидає Бенешові, що він у своїй характеристиці з'їзду не звернув в достатній мір уваги на значення українського питання.

Подавши огляд думок Бенеша на минулі концепції проблеми слов'янства, автор подає його погляди на нову слов'янську політику, якою вона може й мати бути.

Слов'янський рух, щоб бути послідовним, мав би бути, на думку, Бенеша чинником насикрізь революційним, тобто звільнення всіх народів, з'єднення поділених, тобто порушення границь; з такого його розуміння й походить цей загальний опір проти руху.

Основним каменем поглядів Бенеша на слов'янство є відкидання романтичного розуміння його, як туманної мрії про спільність і солідарність. Підкладом слов'янської політики, як і всякої іншої, є проблема адміністрації, яка не була вирішена, що й дало привід противникам слов'янства констатувати його за осталість і нездатність. Нова слов'янська політика шукає вирішення в боротьбі за тяжку організаційну працю, співпрацю господарську, соціальну, культурну та за ідеї демократизму слов'янської політики. В реалістичному, а значить правильному розумінні проблеми серед слов'янських народів, за думкою Бенеша, перед веде Чехословаччина, завдяки впливу Зах. Європи, а головно Т. Г. Масарика.

Загалом багато слов. питань вирішено світовою війною, що до іневідомої міри зробило проблему простійшою. Натомісъ виникли нові питання. Сьогодні по розрішенні македонського ждуть свого вирішення проблеми українсько-російська, українсько-польська, як також білоруське питання. В Чехії — це Підкарпатське питання. В Югославії взаємини словінців, хорватів і сербів.

Старе слов'янство вмире разом із старою генерацією. Натомісъ прийде нове, яке не хоче впадати в містицизм, приймає життя і світ так, як вони є, і бачить свою базу в перемозі демократії.

В новім слов'янстві не буде протекторату Росії, а тільки її демократична співпраця з іншими народами.

Подавши, таким чином, погляди Бенеша на Слов'янство, автор підкреслює, що практична чинність Бенеша не минається з успіхом, тільки стверджує правильність поглядів, як підкладу тієї чинності.

Ол. Чернова.

ХРОНІКА УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО Й КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ЖИТТЯ.

Повстання азбуки й літературної мови в слов'яні. Друкується й незабаром вийде в світ нова велика славістична праця проф. Івана Огієнка: „Повстання азбуки й літературної мови в слов'яні”. Праця вийде як I і II томи „Бібліотеки Українознавства” й матиме понад 15 друкованих аркушів дрібного складу, а також 75 знімків із стародавніх рукописів. Цей твір — плід десятилітньої наукової праці проф. І. Огієнка. Праця буде розіслана всім передплатникам „Рідної Мови” та „Нашої Культури” по зниженній ціні; книгарська ціна книжки буде подвоєна.

Східнослов'янський наголос у XIV-м віці. В „Записках Чину Св. Василія Великого” за 1937-й рік друкується нова праця проф. д-ра Івана Огієнка: „Східнослов'янський наголос у XIV-м віці. Словник наголосів Чудівського Нового Завіту 1355 року”.

„Раз добром налите серце”, — спомин проф. І. Огієнка про свою Покійну Дружину Домну, цілком передруковав чернівецький деннік „Час” у числах 2497—2504 за 13—21 липня 1937 р.